

figyelembe ne vegyük. Különben a kisebb tragikusok tropusai rhetorikai, grammatikai és lexicographiai szempontból (l. ezen szempontokra nézve Euripides tropusairól szóló értekezésünk bevezetését) birnak bizonyos érdekekkel, és lehet, hogy majd a comicusok fragmentumainak tárgyalásánál némi összehasonlításra fognak alkalmat szolgáltatni.

Ezúttal még csak azt akarjuk fölemlíteni, hogy *kétféle képből álló csoportot* (l. Euripides tropusairól szóló értekezésem 93—94-ik lapjait) csak egyet,¹⁾ *kettős képet* (l. ugyanott a 94-ik lapot) szintén csak egyet²⁾ találunk.

¹⁾ Adespota, 202. synecdoche és aránytropus (A. II. 2 és C. XXIII. c. 3).

²⁾ Phrynichus, 5. (C. XXIII. b. 10.)

HERACLIUS.

RANKAVIS KLEON HELLÉN DRÁMÁJA.

NYELVÉSZETI JEGYZETEKSEL.

Dr TÉLFFY IVÁN

L. TAGTÓL.

BUDAPEST.

FRANKLIN-TÁRSULAT KÖNYVNYOMDÁJA.

1886.

Heraclius.

Rankavis Kleon hellén drámája, nyelvészeti jegyzetekkel.

(Előadatot a M. T. Akadémia 1886. márczius 22-én tartott ülésében.)

Rankavis Kleon eddig három hellén drámát irt. Az első: *Julián a hitszakadár* (*Ιουλιανὸς ὁ Παραβάτης*), melyről szóló ismertetésemet kiadta a M. T. akadémia 1879-ben. Második drámája *Theodora*, melyet a *Fővárosi Lapok* 1885-ik évi 72. és 73-ik számában, valamint a florenzezi *Revue Internationale*-ban (1885, jún. 10-ki füzet, 824—838 lapon) ismertettem. A harmadik drámája *Heraclius*, mely a mai előadásom tárgya.

A dráma főszemélyei: I. *Heraclius* byzanti császár; *Martina* az ő unokahúga és neje s *Mária* Heraclius nővére és *Martina* anyja. Ezekhez sorakoznak *Tódor*, a császár fivére, *Nicétas* unokatestvére s egyszersmind a palota gondnoka (*Κουροπαλάτης*), *Bónus* fővezér, *Athalarich* a palotaőrök főnöke (*Κόμης τῶν Ἐξκουβιτόρων*) *Sergius* patriarcha és *Pisides* György, Szent-Sophia templomának edényőre (*Σκευοφόρος τῆς Ἁγίας Σοφίας*) és ismeretes költész.

Mint alárendelt személyek szerepelnek: *Sismus*, a vértések tizedese (*Δέκαρχος τῶν Καταφράκτων*), *Sapphír* testőr (*Σχολάριος*), *Elpidius* és *Básas* polgárok, később dárdások (*Λογχοφόροι*), *Gordia*, *Sapphír* kedvese, *Leonto*, *Gordia* anyja, *Szaid*, perzsa satrapa.

Ezeken kívül föllépnek országnagyok, papok, katonák, avarok, perzsák, szolgák s a t.

A dráma ideje 619-től 641-ig Kr. u. Elég nagy földadat tehát, ily hosszú évek viszontagságait drámailag földolgozni.

ELSŐ FÖLVONÁS.

Konstantinápolyban az Aranykapu előtti téren nép és katonaság van egybegyűlve. A kapu mellvéd falán testőrök állnak, közöttök *Sapphir*. A színpad előterét polgárok és nők sokasága foglalja el. *Sapphir* lekiált, hogy távolról porfelleget lát, hogy sokan futamodva tartanak ide. Erre menekülők, katonák, polgárok, nők és gyermekek tódulnak kívülről a színpadra. Mások sebesülteket hoznak. A menekülők utolsója *Athalarich*. Ő vérzik a kardja el van törve; azután így szól:

«A császár, a mint tudjátok, Thrácia felé indult, hogy figyelje meg az avarok khánját, a ki roppant sokasággal közeledett. Onnan két követet küldött hozzá gazdag ajándékokkal s békét ajánlott neki. A khán azt válaszolta, hogy az ő békés szándokát tanusítja tizenhét év csöndes viselete s hogy személyesen kíván a császárral találkozni. Ennek folytán *Heracléat*, a Propontis mellett, szemelték ki találkozási helyül, s *Heraclius*, fényes öltözetben, számos országnagyok s nép kíséretében indult el. A nép azért kísérte, mert a frigykötés ünnepére lovagversenyeket és színpadi előadásokat akartak rendezni. A khán azonban elrejtve tartá a bokros dombokon legizmosabb embereit s megtámadta a császár kíséretét. Borzasztó jelenet következett. A többség rémülten menekült, mások életüket vesztették vagy fogságba kerültek. Én, a mennyire lehetett, ellenálltam, de végre kardom eltört.»

Sapphir lekiált a mellvéd falról, hogy újabb menekülők érkeznek, hogy az egész vidék egy lángtenger.

Az újabb menekülők egyike *Sismus*, a ki tele torokkal kiált: «Zárjátok be a kaput. A közelgő avarok kirabolták már szent Kozma és Damián templomát. Oda vagyunk, elvesztünk!» Azután mint a shakspearei Falstaff henczege folytatja: «Én magam álltam a császár oldala mellett; a többiek mind megfutottak. Harcoltam mint egy oroszán. Azt gondolom, hogy öt vagy hat embert öltem meg. Akkor *Heraclius* eldobta biborpalástját, megragadta egy koldus köpenyét s karjára tűzvé a koronát, eltűnt. Az avarok üldözik, de ő paripáján, a Zergén, tovább vágat». Te pedig, mondák mások, követted nagyszerűleg futamodva, úgy, hogy a Zergét is megelőzted.

Sapphir ismét lekiált. «A császár! A császár! Ismerem a Zergét. Oly sebesen nyargal, mint a villám. Istenem! Mily nagy szerencsétlenség! A császár elbukott a Zergével! De ime, ismét fölkel. Úgy látszik, nincsen baja.»

Heraclius megjelen. Balkarján függ a korona; megaranyozott ruháját rongyos köpeny takarja be. *Nicetas* öt karján vezeti. *Bonus* s egyéb tisztek kísérik. Sokan mélyen meghajtják magokat. A császár hallgatag nézi őket. Végre így szól:

«Mint császárt fogadnak még. Látva az uralomnak megalázzott árnyát, mely a szittyák kardja elől megfutott. Leborulnak, mivel megtartotta ismert vonásait. Esztelenek! Ha a lesből megmenekült is a nyomorult test, Byzancz fényes bibora a porban hever, melyet az ellenségek patkói rongyokra tépnek.

(Fogja a köpenyt.)

Ime, minő bibora maradt a koldusnak, mely a jogarnak elalvó fényét mély sötétséggé változtatván, megkönnyíté a futamodó menekülését.

(Eldobja a köpenyt s fogja a koronát.)

Nézzetek, hogyan hozom a császári koronát. Ezt is megmentem. Igen, megmentem, mint a tolvaj az ellopott kincset, a Cesarok koronáját, a világoralmnak ezt a híres jelvényét. Keljetek föl! S ne bántalmazzátok a császárt, midőn ezt az egyszerű s még remegő árnyképet tisztelitek.

A világ ismerte *Heraclius*t. Ő nagylelkűleg kitért a mellett az ellenségek dárdáinak s a megfutó rabszolgákat beestelen bitófára ítélte el. Óh Byzancz! Emlékezel még első fényes találkozásunkra? Hajóim Afrikából, mint gyors szárnyú madarak repülven, pettyegették Propontis mosolygó tükrét s a nap sugárai tiszteletteljesen üdvözölték a szent képeket az árboczok csücsain. Én büszkén csodáltam a tengernök-hajóról a világ fővárosát. S midőn e látványra az elsápadt zsarnok magát elrejtette, a világ város nekem nyújtotta karját, mint várva várt völegénynek s bennem összeházasította a világot. A Megváltó anyja pedig megáldotta e szent házasságot és a császárok bibora, mint valamely csarnok, fogadott engem a lelkesedő nép ujjongásai között. Nézz meg most, dicső város! Fölismered-e bennem völegényedet? Róma császára és ura az, kit leverve, összetörve látsz. Mennyire változtatta meg rövid idő fagya a büszke, a heves *Heraclius*t! Befogadsz-e

még, szent városom? Vagy szánakozva tekintesz a menekülőre? S haragtól pirulva villámlanak a számtalan kupolák megaranyozott arczai?»

Nicetas. Uram! A barbárok még mindig pusztítják a külvárosokat. Csak az Aranyszarv tartóztatja föl a vakmerő támadókat. Sietve küldjünk segílyt.

Heraclius. Fölébredek elbódulásomból. Szavatok a fölriasztó kürt harsogása. Igen, siessünk; és ti, a kik még föltnélküliek vagytok, mossátok le az ellenség vérében ezt a gyalázatot.

Sokan kiáltanak: «Isten oltalmazza az uralkodókat!» Ekkor a császár elvonul a kíséretével. A sokaság széteszlik s csak *Athalarich* marad vissza s így beszél magával:

«Van istenitélet. Minő látvány! Ime az új Apollo, a ki majdnem ez egész földön sugáraival tündöklött, most mint fogyatkozó nap a közös romlottság posványában bolyongva retteg a zephyr fuvalmától, mint egy végzetes vihar rohamától. . . . Mit érzek? Örömet vagy bűt? Nem tudom. Ez az ember összetörte egész létemet s mégis szánalmat lehel belém.

Egybekelvén a kedves lánynyal, a kit imádtam, mintegy oltár mellett él, hol a gyűlölet ellen menedékhelyet talált. De azt suttogják, hogy örült szerelmét a fájdalom gyűlöletté változtatja. Kutattam e gyűlöletet, hogy örvendjek neki, de a fájdalom, jól-lehet véghetetlen, eltűnt, mint a vizesöpp, a szerelmi báj tengerében. . . . Gondolsz-e még az ifjuság legboldogabb óráira, vidám csillagom, legkedvesebb Martinám? Karthágo virágos kertjeiben termettél s nyájasan fogadtad az ifjú harczós esküit, a ki látásodra örömeiben majdnem meghalt. De mint reggeli álom repült el az elragadó ábránd. Heraclius megragadja rögtön a jogart, s te, a ki hűséget esküvel, elhagyál engem s mint hatalmas királyleány feltűntél Byzancez csillagos égboltozatán. Szerencsétlen óra! Alig mult el egy év s egy átkozott bilincs a trónra ültette az ártatlan leányt, a kit szerettem. Oh Martina! A dicsőség elkábíta téged, de a büntető bosszú nyomodban van. Koronád töviskorona. Én pedig hiába hívom régi szenvedésem orvosát, a halált, hogy ingadozó trónodért hű szívem vérét ontsam.»

Athalarich elvonul s mi a császári palota egyik termét látjuk előttünk.

Mária, asztal mellett ül; *Martina*, az asztal mögött áll a kandallónál.

«Anyám! mondja *Martina*; a hir kétségtelen. Heraclius gyöngye ereje kimerült a korona terhe alatt. Ő lemond az uralkodásról s visszatér Karthagóba. Egymást követték a balesetek. A perzsák hódításai, Egyiptom elvesztése, a népeket tizedelő éhség, az iszonyú ragály s az avarok rettentő támadása keserűséggel tölték el a lelket s ő visszasovárog a magános ember nyugalmas örömei után, melyeket Libyának kedves pálmái alatt élvezett.

Mária. Leányom! A ki egyszer a hatalom serlegét ajkaival érinté, az fenéig kiüríti belőle a mézet vagy a mérget.

Martina. S a császár még is elküldte már titokban Karthagóba az aranyát, ezüstjét s drága köveit.

Mária. Mesék!

Martina. Egy hónappal ezelőtt indultak már el a hajók. Tódortól tudtam meg, hogy ez igaz.

Mária. Nevetséges! A császár lemond az uralkodásról! Hogyan helyeselnéd ezt te, mint császárné? S itt vagyok én is, a császárné anyja. Hiába volt tehát minden küzdelmem, hogy téged e fényes trónra emeljelek? A pokol elolthatatlan lángjai várnak reánk, a vénasszonyok és bolondok hite szerint, mivel fivérem téged vett nőül, ki unokahuga vagy. Byzancez akkor elborzadt, a hippodrom felbőszült s a patriarcha átkokkal fenyegetőzött. S ime alig csillapult a vihar, a császár kivágja s tűzbe dobja azt a fát, melyet annyi vérről és könnyel öntözünk!

Martina. Anyám! Minden csapásunk oka ez a házasság.

Mária. Csalatkozol. Az ég határozta el számodra a trónt, hogy dicső uralkodók anyja légy.

Martina. Sőt ellenkezőleg, az ég megmutatta egész haragját. A tetterős Heracliusot imádtá a nép, mert irigylendő jövőre vezetted. De miután a szentségtelen házasság megtörtént, minden megváltozott. A birodalom gyorsan rohan veszte felé; a veszélyek, mint a Hydra fejei, megújulnak, s a mi legrosszabb, maga a császár is egészen megváltozott, mert lelkiismerete marcangolja s már ezen a világon szenved az istenitélet kiengesztelhetetlen átkát.

Mária. Ne légy gyermekes. Az istenek nem törődnek az emberek törvényeivel, melyek idők és helyek szerint változnak.

A törvényeket a néptömeg számára hozták, hogy féktelen indulatait csillapítsák. De a fejedelem, a ki a hajó kormányát tartja, semmikép sincs a szabályoknak alávetve, melyek az egyszerű evezősöket bilincselik. Te, mint legjobb keresztény nő, nagy bűnnek tartod e házasságot, s még is Ádám fiai s az ösatyák nem csak unokahugaikat, hanem saját nővéreiket is elvették. Azért maradj meg hited mellett elméletileg; de a tettek igazgatását bízom reám. Ha van isteni gondviselés, a mint te hiszed, az tette fejedre a koronát, mindent előre tudva s mindenért a felelősséget magára vállalva.

Martina. Athalarich leghűbb szerelmét is a gondviselés ajándékozta nekem. Szeretve és szerettette nyugodt s boldog voltam. Miért taszítottál tehát másfelé?

Mária. Mert a pásztorleány is megtalálja kedvesét. Ez közönséges dolog. De koronát kevés leány fejére tesz Isten keze. Téged választott ki s te engedelmességgel tartozál. Midőn Heraclius a trónra lépett, ez volt rendületlen meggyőződése. Azért hoztalak ide Líbiából. Eleinte hiúnak látszék ez az ábrándom, mert fivérem első neje, Eudocia, még élt. De rögtön meghalt s a te bájaid szerelmi lángot gyujtának meg Heraclius szívében, a ki téged vett el nőül, legyőzvé minden akadályt s biborpalástjának redőibe zárván a nép szidalmait.

Martina. Igaz, hogy most enyim a jogar, de ez a dicsőség elenyészik mint a buborék, mert férjemnek Eudociától való elsőszülött fia, Konstantin, a trónörökös.

Mária. Soha! Fiad, Heracleonas, lesz a trónörökös.

Martina. Elsőszülött fiát rendkívül szereti Heraclius s már mint kisdedit koronáztatta meg. Mellette van a törvény is és a jog. Férjem remeg, valahányszor gyermekeim anyagi alakjára tekint, mintha mosolygó szemekben az ő bűne visszatükröződnék.

Mária. Ne aggódjál. A császárt még mindig a te varázsod vezérli. Szorítsd még jobban édes bilincseidbe; éleszd öleléseid hevét s mindenek előtt gátold meg vészes szándokának kivitelét.

A következő jelenetben Nicétas hirülhözza a császárnak, hogy az avarok khánja rosszalja az emberei által elkövetett gyalázatosságot; azért visszaküldi a foglyokat és zsákmányokat s békét ígér. De Nicétas hozzáteszi, hogy nem bizik a khán szavaiban. A császár azt válaszolja, hogy legjobb lesz bizalmat színelni

s a béke föltételeit aláírni, mert így megmentheti legalább rövid időre a birodalmat az irtózatos megtámadástól. Nicétas emlékezeti Heracliusat az előtte uralkodó császárok bátor elszántságára, kik semmi veszélytől sem rettentek vissza. «Gondolj vidám ifjúságunkra Karthagóban. Két fivérnek fiai levén, benső barátságban élünk. Atyád és atyám egész Afrikának fővezerei voltak. Ott kezdtük először a fegyvert forgatni. Örömeink s fájdalomaink közösek valának, s együtt ábrándozánk dicső harcokról s diadalokról. Mint a sas megkisérelve ölnyi szárnyaidat a felhőkben merengtél és szűkeknek találtad a föld határait. Kebled a hazaszeretet nemes érzelmeinek forrongó vulkánja volt s gyakran keserves könyeket hullatál, látva az akkor uralkodó zsarnok tetteit. Csak a jóakaró sors által nyújtott alkalomra vártál, hogy mint szabadító föllépvén, újra teremts egy aranykort. S én látván isteni szellemed hevét, testtel lélekkel hozzád csatlakoztam. Végre a sors meghallgatta imáimat. A zsarnok Phókas a törvénytelen ségek gyűlölt tetőfokára ért. Byzancez vértől áztatva siránkozok s az üldözések és gyilkolások borzasztó panaszhangjai Karthagóig jutottak el. Akkor az összeesküvők fölszólítására te a hajóhad, én a lovasság vezérlését vettem át, s abban állapotunk meg, hogy a ki kettőnk közül előbb érkezik Byzancezba s megbuktatja a zsarnokot, azé legyen a trón.»

Heraclius. Én sokkal előbb érkeztem meg s könnyen buktattam meg a zsarnokot, kit a felbőszült nép darabokra szét-tépett.

Nicétas. Kebledre szorítván, nagylelkűleg kínáltál meg engem a birodalom felével. De én csak szeretetedet fogadtam el s a palotagondnok méltóságát, áldva a sorsot, mely a legkitünőbbet koronázta meg. Fényes pálya nyílt meg előtted s az egész föld megváltóját üdvözölte benned. De a szép álom eltűnt, mint a füst. Te, ki azelőtt tetterős, fáradhatatlan valál, kimondhatatlan közönybe hanyatlottál s titkos betegségtől gyötörtetve, érzéketlen vagy a birodalom csapásai s gyalázata iránt.

Heraclius. Keserű szavakat mondasz. Zokon veszed, hogy kibékültem az avarokkal; de megfeledekzel a perzsákról, kik még veszélyesebbek.

E szavaknál belép *Todor*, a császár fivére. «Hiába tetteted magadat, mondja. Az igazságot föltárta előttem a rettenetes hír.

A császár Libyába akar vonulni, a hová kincseinek egy részét már elküldé.»

Heraclius. Igaz. Fenékig üritém ki az elviselhetetlen keserűség serlegét. Elhagyatva az Istentől, megtörve, reménytelenül letezem a tövises koronát s kedves Libyámba térek vissza.

Rögtön zaj hallatszik a palota előtt s messziről harangok gyászongása; mert a lemondás híre villámgyorsan terjedt el a városban. S a belépő Athalarich jelenti, hogy a nép látni kívánván a császárt, erővel akar a palotába betörni. A császár kinyitattja a palota kapuit s férfiak és nők sokasága tódul be. Számosan leborulnak, a nők keresztet vetnek.

Leonto. Üdvözlök, császárom, hogy el nem hagytál minket.

Básas. Hallgassa, anyóka. Én fogok szólni. Sokáig éljen Heraclius.

Gordia. Ugyan megadtad neki.

Básas. Hát mit kellett volna mondanom? Talán ezt: kedvező szelet kívánok a vitorláidnak?

Sismus. Mennydörgős mennykő! Hallgassatok. Majd én szólok. Uram! Engem ismer az egész világ. A hol veszély van, ott én vagyok az első. Tegnapelőtt, midőn az avarok téged körülfogtak, közel voltam.

Sapphir visszarántva Sismust: Bolond, mit csevegsz?

Sismus. Uram! Könörülj rajtunk. Daczára annak, hogy hősök vagyunk, mit tehetünk nélküled?

A császár köszönetet mondott a népnek s inteti, hogy csendesen vonuljon haza. Azután Tódor, Nicétas és Bónus előtt újra kijelenti, hogy, habár nagy tetszéssel fogadja a nép ragaszkodását, még is szilárdul megmarad lemondási szándoka mellett. A jelenlevők elbeszélik neki mintegy háromszáz versben a birodalom viszontagságait Európában és Ázsiában, s figyelmeztetik őt az avarok, perzsák és szlávok részéről fenyegető veszélyre. De ő hajthatatlan. Erre Nicétas indulatosan: «Midőn a közügy már-már tönkrejut, te a meggondolatlanság s pulyaság munkáját véghez vivén, elhagyod a trónt, nyugalmas és gondtalan lét után sovárgsz, nem vizsgálva azt, hogy mi leend a hiborból, melyet meggyaláz-tál, mi az országból, melynek sírját ástad. Ez valóban kétségbe-ejtő, ez undok gyalázat.»

Heraclius fölpattan. «Förtelmes ember! Ilyen szavakat ver-patakok sem moshatnak le.»

Nicétas. Fejem a tiéd; de én nem tágitok. Elfogadom a halált, ha lelkedben nemesebb lángot keltettem. Óh mondd, hogy elállsz rút szándokodtól.

Heraclius. Elhatározásom rendületlen. Sok ajándékot küldtem már a perzsa táborba, hogy békét eszközöljek ki s holnap magam is oda hajózom oly fényes kísérettel, hogy bámuljanak rajta Ázsia fiaí. Ha célom sikerül, javulni fog a helyzet s én nyugodt lelkiismerettel vonulhatok vissza.

Bónus. Mindenkinek első kötelme a világon a haza megszabadítása, s én, mint a birodalom fővezére, érzem a súlyos felelősséget azért, hogy nagyobb mérvben voltam irántad engedelmes, mint sem kellett volna. Most magad szakítod szét a köztünk levő köteleket; azért sietek, hogy rendezzek mindent, mielőtt a borzasztó vihar kitörne.

Erre térdet hajtva megcsókolja a császár kezét, a ki őt kegyesen elbocsátja. Tódor is elbúcsúzik fivérével, a császártól, mivel ő is a haza szolgálatára akarja karját följánlani. Csak Nicétas marad vissza s így szól a császárhoz: «Együtt érkeztünk ide Libyából s tíz évig voltam híved. Tiéd most is a lelkem, szivem és csekély erőm. Eget és földet mozdítottam meg, hogy téged más határozatra bírjalak. De hiába! S most mégis, midőn leveretvén kerülöd a csatát, veled megyek el, nem ugyan dialmas tengernőkhajón, hanem a szökevénynek keserves ladikján könyeimet hullatva miattad.»

Heraclius. Óh nemes lélek! Ide a keblemre!

MÁSODIK FÖLVONÁS.

Perzsa tábor Chalcedon mellett. A háttérben látszik a tenger s azon túl Byzancz. Jobbról ázsiai trón, melynél örök állnak. Perzsa katonák zeneszóval lépnek a szinpadra s ennek mindkét oldalán megállnak. Azután belép arany mennyezet alatt Szaid, perzsa satrapa, s a trónra ül, mire az összes katonák arcra borulnak. A tróntól jobbra és balra háromláboson mirha ég. Mögötte szolgálók nagy legyezőket mozgatnak. Heraclius megaranyozott

hajója kiköt zene kíséretében. Vele, ki a hajó trónján ül, van Nicéas, Athalarich és számos kíséret. A perzsák összecsapják pajzsukat s ujjongnak; Szaid pedig a császár elé megy s leborul előtte.

Szaid. (Fölkelvén.) Ormuz kegyelméből hajlok meg előtted, a helléneknek istenhez hasonló fejedelme! Eddig kötelmem volt, hogy kardomat rántsam ellened. Bocsásd meg ezt. A hullám is dühöngve ront a szirtnek, de rövid idő múlva megalázva öleli az óriási szikla lábait.

Heraclius. Mint ellenség kellőleg tiszteltelek; most jóakarólag fogadlak mint barátomat.

Szaid. A természet mindent okosan rendezett el az égen. Ott az isteni nap uralkodik és számtalan csillagok, mint gyémántok fénylik körül az egyetlen egy király koronáját. De a földön két dicső s egyenlő napfény versenyez a világ birtokáért s e daczos viszály kimondhatatlan vészt okoz.

Heraclius. Ékesen rajzold az igazat. De nem én kezdtem a viszályt. Mauricius császár fiává fogadván Chosroest, ez méltán megtámadta a zsarnok Phokást, kit én azután trónjától megfosztottam. Azonban a perzsák galádul viszonozták velök kötött szövetségemet. Fegyvereiket ellenem fordítván, ázsiai birodalmamat földülták, legszebb tartományaimat elrabolták s most már Byzanczot is fenyegetik. A sach nagyon hamar megfélekedett, hogy trónját a helléneknek köszöni.

Szaid javaslatára Heraclius békeköveteket küld Chosroeshez, a perzsák sachjához. S a két fel elbűcsüzik egymástól.

Konstantinápolyba visszatérvén így szól Nicéas a császárhoz: «Milyen lealázó bohózat! Miként mosolygott a ravasz satrapa! Dagályos dicsérete mint gyalázat csengett a fülembe! Alig bírtam erőt venni magamon, hogy ki ne ugorjak a hajóról s meg ne fojtsam őt. Byzancz tehát irgalmat kér a döllyfős perzsától! Te verpadra küldöd hozzá követünket! Te, ki a birodalom verőfénye valál s kire támaszkodva dicső jövődőről ábrándozánk! De rögtön megkondult istengyűlőlt, vészes házasságod szerencsétlen órája! Ez dült föl téged!»

Heraclius. Hallgass, kérlek. Kegyetlenül szétteped a szívemet.

Nicéas. Az lön minden szerencsétlenségünk oka.

Heraclius. Gyöngéden szeretlek ugyan, de hallgass, vagy ne merj többé nálam megjelenni. Tudod, hogy halálbüntetés alatt tiltottam meg, ezt az eseményt bírálgatni.

Nicéas. Taszítsd tehát törödet dobogó keblembe. De véremmel áztatott töröd kiáltani fogja, hogy magad vitted be házadba a bosszú istennőit. Az egész világ hiába kárhoztatta szándékedat; rajtad csak ama szerencsétlen szenvedély uralkodott és amaz átkozott nő!

Heraclius kirántja a kardját s Nicéasra tör, a ki oda nyújtja a keblét.

A császár kezéből kiesik a kard. Ő egy asztalhoz ül s kezeivel eltakarja az arcát; azután sohajt: «Kimondhatatlanul boldogtalan vagyok. Nicéas! Légy nagylelkű; bocsáss meg nekem. Igazat szóltál. Összes csapásaim a törvénytelen házasság gyümölcsei. Eleinte az elbájoló s legédesebb szenvedély mámorában éltem. De a boldog napok gyorsan mulának el. Borzalom tölté el keblemet s fájdalomtól marezangoltatván, hosszú küzdelem után kétségbeesés lön a jutalmam. Kezdetben elnémitám a bűnömrel járó felelősséget s mint valamely titán ellöktem trónomtól az örök hitet; de rögtön iszonyatos sötétség fogott körül. Semmi sem borzasztóbb az istentagadó sorsánál. Görnyedve jár, mint a gyilkosság atyja, Kain. Ő érzéktelen a könyek s könyörgések iránt, hiába nézi az ég tündöklő csillagait. Mind ebben csak a hiú ábránd szüleményeit látja. A földön pedig nem lát egyebet, mint szenvedélyeket, nyomort, a bakó kötelét, az orgyilkos törét, az öngyilkosnak reménytelen fájdalját, a gyermekgyilkos küzdelmeit. Ott leselkednek a sápadt láz, a vészes ragály, az óhség, szomjúság, sorvadás, nélkülözés, színlelt gyász, a viszály, gyűlölet, a maró irigység. S hová jutnak e poklon keresztül a nyomorult halandók? Nedves, bűzös, férges sirban vész el minden. Az ember, a ki magát a mindenség legmagasabb lényének s a halhatatlanság pillangójának tartá, rögtön megsemmisül a zürnek e sötétes tengerében. Ilyen az istentagadó szemében a föld s ilyen életnek minden órája fekete halál, elviselhetetlen kín, s minden lépte a végetlen semmibe taszítja. Borzadva fordultam vissza ettől az örvénytől őseim hitéhez. De itt új pokol várt reám. Nőm, kit gyöngéden szereték, bűnöm szerencsétlen tárgya; kedves gyermekeim, lelkem sarjai, a törvénytelenység vegyülékéi; s előttem az isteni büntetésnek kiáltó,

engeszte tetlen, örök tüze! Gondolkodtam, miként törjem szét e balsorsú szerelem bilincseit; de ez ismét új bűn volna, ha gyermekeimet, élettársamat eltaszitanám.»

Nicétas. A patriarcha megáldotta házassági frigyedet s Martina fejére tette a császári koronát.

Heraclius. Mert az eröszaknak engedett. De azóta soha sem jelent meg a császári palotában.

Beszélgetésökben felbeszakitja őket a belépő császárné, mire Nicétas elvonul.

Martina. Lanyhán szeretnek engem a hozzád tartozók s arany színű fürteimet kerülik, mint Medusa kigyóit.

Heraclius mozdulatlanul áll s Martina folytatja:

«Talán igazok van, hogy így óvakodnak tőlem, minthogy a rám nézők kövé változnak.»

Heraclius ismét hallgat.

Martina. Óh, minő gonosz szellem ajándékozta meg szívvel a nőket, mely oly könnyen hallgat csábászavakra? Miért hisznek ők hiú eskünek? Miért áldozzák föl percznyi álomnak jelen és jövő eltöket?

Heraclius. Bocsnát, kedvesem. Szenvedek.

Martina. Máskor, midőn levertségre volt okod, fölkeresél engem s forrón ölelő karom volt az új viharban biztos kikötőd, és ajkaimról ittad, a mint esküved, a feledésnek édes italát. De ez megváltozott! Te kerülsz; keresed a magányt s valahányszor megjelenek, zavarodol, remegsz. Vajjon szerelmed gyűlöletté, vagy a mi még rosszabb, közönyné változott?

Heraclius. Szerettelek s még most is szeretlek. De bűnös voltam, átadván magamat az érzelmek mámorának, mi által tönkretévem birodalmamat.

Martina (a pamlagra ülven). Jöjj ide, szokott helyedre. Vonakodol? Ez a te szerelmed?

Heraclius leül Martina mellé s ez folytatja: «Igaztalanul vádolod tenmagadat. A birodalom balesetei régi, gyógyíthatatlan bajokból származnak. S miután a végzet úgy akarja, hogy dicsőségtelenül uralkodjunk, töltsük legalább vidáman a hátralevő életet, s ha az egész föld lángba borúl, fojtsuk el édes ölelésünkben a végső óra kétségbeesését.»

Heraclius. Óh Szíren! Mily elpuhulttá tettél engemet! Az

irtózatos vésznek egész felelősségét magamra vállalom. Ha megragadván Nagy-Konstantin keresztzászlaját s kirántván kétélű kardomat, Ázsiába sietek vala, bizonyára máskép alakultak volna a mi dolgaink.

Martina. Fölösleges lett volna fölálldozni szerelmünk gyönyörteljes éveit. Minő élet volna az nekem, ha minden idődet harcokra, táborozásokra pazarolnád? A fegyverek vad zaja, a lángok falánk dühe, a lekaszaboltak jajgatásai földülják az érzelmek isteni összhangzatát, melynél nagyobb boldogság nincsen a világon.

Heraclius. Igazad lehet. Hibám az volt, hogy szent föladata vállalkozván, ezt vágyaimnak fölálldozám. Átkozott a percz, melyben a trónra ültem. Ha esőndesen maradok Libyában, nyugodt, boldog élet jutott volna talán osztályrészemül, holott most az egész világ rombolónak kiált ki engemet. A tövises korona súlya már összetör s azért közlöm veled titokban érlelt elhatározásomat. Elhagyom a trónt s Karthagóban rejtem el msgam. Jöjj velem. Ott ismét boldog leszek, ajkadról szíva a feledésnek drága csöppeit.

Martina. Mit hallok? Fivéred tehát igazat mondott? Elmédet megzavarta a fájdalom.

Heraclius. Hogyan? Ellenszegülsz?

Martina. Határozottan.

Heraclius. A trón tehát még mindig varázsszal van reád?

Martina. Igen; nagy varázsszal. S inkább veszzen el a föld, mely most előttem leborúl, hogysesem mint nyomorult szökevényre tekintsen reám.

Heraclius. Nem indítanak meg téged a birodalom siralmi?

Martina. A trón a felhőkig emelkedik s távol tőle zúgnak a föld hangjai.

Heraclius. Csalatkozol. Végünk közeledik. A mint az ellenség áttör a Hellespontusan, fogva lesz Byzancz.

Martina. Akkor Hellaszba menekülünk, a Gratiák és Muzsák hazájába. Ott született a szerelem s vidám idők várnak még reánk.

Heraclius. Elhatározásom rendületlen.

Martina. (Fölvevén az asztalon fekvő koronát s fejére tevén.) Nézd, miként ragyog hajamon a korona. Milyennek találsz engemet?

Heraclius. Szépnek, óh valóban szépnek!

Martina. Ragadd el ismét a koronát; hints hamut a hajamra s nyujtsd nekem a számkivetés botját.

(E szavaknál eldobja a koronát.)

Heraclius. Irgalmatlan!

Martina. (Ledobván magáról a biborpalástot s mezesien vállait mutatván.) Ime elhagyom a bibort is. Látod, hogy kész vagyok az áldozatra. Fogadd utolsó ölelésemet.

Heraclius átkarolja őt s csókjaival halmozza el a vállát.

Martina. Szeretsz még?

Heraclius. Forróbbnak soha sem éreztem szenvedélyemet. Miattad áldoztam föl multamat és jövőmet.

Martina. Ne említsd tehát többé örült szándékodat.

Heraclius. Csak ezt az egyet ne kívánd. Hagyd meg becsületemet. Most még méltóságosan vonulok vissza. Holnap már késő lesz.

Martina. Én tehát elhagylak. Rajta, ajándékozz meg szerelmeddel más hölgyet.

Heraclius. Maradj. Irgalmazz!

Martina. Soha.

Heraclius. Oh angyali arezú gonosz szellem! Milyen örvénybe ragadsz ismét? Ime, mivé lettem miattad! Ez sem elég még? Azt akarod, hogy silány féreggé váljak gyöngéd lábaid alatt? Legyen meg ez is. Tied vagyok egészen. De nyujtsd ide lángoló kebledet, a pokolnak túlszép előcsarnokát. S vezérelj az uton. Közönyös már nekem az örök elkárkozás. Egyetlen egy esőköd többet ér, mint az édennek kimondhatatlan gyönyöre.

Martina. Ismét rád ismerek. Ilyennek akarlak.

Heraclius. Igazad van. Te vagy a föld úrnője, a legnagyobb szépség királynője. Egy tekinteted megváltja százezrek halálát; egy mosolyod győzelemmé varázsol pusztításokat. A véznet megkoronáztván szőke hajú fejedet, alád rendelt mindent a nap alatt. A többi mind hiú csalódás.

Itt leborúl; átfogja Martina térdeit s elragadtatással szemléli őt.

Ekkor belép Athalarich. Heraclius fölugrik s haragosan kérdezi, hogy mit akar. Athalarich válaszol, hogy a patriacha kér kihallgatást. Heraclius behivatja a patriarchát, mire Martina

magára vetven biborpalástját s *Isten-hozzád-ot* mondván Heracliusnak, gyorsan elsiet.

Heraclius. (Martina után nézve.) A halálosan, borzalmasan szeretett rémkép eltűnik a sötétben s az égnek ragyogó fénye áraszt el engemet. A végső megaláztatás percében, mint kedvező jel mutatkozik e találkozás. A remény sugara éleszti újra lelkemet.

Sergius patriarcha belép egyházi s világi előkelők kíséretében. Közöttök van Tódor, Bónus és Pisides is. Heraclius megcsókolja a patriarcha jobbját s ez viszont a homlokán csókolja meg.

Heraclius. Kedves barátaimat hozod vissza, kik kétségbeesetten s haragosan hagyának el. A te megjelenésed megszenteli ezt a házat, melyből az isteni kegyelem eltávozott. De bizonyára, komoly ügy hozott ide, szent atyám!

Patriarcha. Végtelen könyekre méltó szenvedés. A perzsák földülták Jeruzsálemet.

Pisides. Borzasztó volt a város vögzete. Az összes lakosokat, veneket, nőket, gyermekeket rabszolgául adták el a hébereknek.

Tódor. Az apáczákat és papokat a keresztgyűlölő kard konzolta föl.

Heraclius. Az embert trigrissé változtatja a kérelhetlen babona.

Patriarcha. Siess tehát. A letiprott hitnek nyujts segílyt.

Heraclius. Én, a bűnös ember?

Patriarcha. Megigérem bűneid boesánatát.

Heraclius. Gondolod, hogy ez még lehetséges?

Patriarcha. Az anyaszentegyház fölvette szentei közé Nagy-Konstantint, a hit alapítóját, jóllehet nejét s fiát megölte.

Heraclius. Föltártad előttem az Isten kapuit s mennyei fény sugárzik reám. Elhagyom a testi vágyakat s megtisztulván a bűnbánat keresztvizében, mint a hit előharcosa fogok belőle fölmerülni.

Patriarcha. Isten áldása szálljon reád.

Heraclius. Titkon küldtem Libyába minden kincsemet. Bónus! Hivd tüstént vissza a hajókat.

Bónus. Őh császár, fájdalmas hír érkezett. Afrika partjain dúló vihar támadta meg hajóidat, s az emberekkel együtt a hullámokban temette el.

Heraclius. Ez az isteni bosszú szava s mint engesztelő áldozatot fogadom el ezt a büntetést.

Tódor. Szegényebb vagy ugyan mint Jób vala; de bátorságod ezerszer gazdagabbá tesz.

Patriarcha. (Levevén nyakáról a drága kővé keresztet.) Ime az isteni jelvény. Esküdjél meg, hogy jövőre a hit bajnoka és támasza leendsz.

Heraclius. (Fölemelvén a jobbját.) Esküszöm. S vagy a vértanú halálát fogom keresni, vagy szent hitünk alapjait megerősíteni.

Patriarcha. Fiam! Ide a keblemre.

Heraclius. (Megölelve a patriarchát.) Óh atyám, atyám! Mily kimondhatlan öröm. — Rendeljetez általános toborzást. Én kibontom Nagy-Konstantin zászlaját. Szavam mint a hit és a haza harsónája hangzik. S te satrapa és az Antikrisztus silány szolganépe, reszkesetek.

Tódor. Mindnyájan követjük zászlóidat.

HARMADIK FÖLVONÁS.

Heraclius tábora Issus tengeröble mellett Ciliciában. A szinpad közepén tábori sátrak. A háttérben magas hegyek. A sátrak előtt katlan van a tűzön, melynek tartalmát *Gordia* kavarja. Körötte állnak *Büsas*, *Elpidius*, dárdásruhában, *Sapphir*, *Sismus* és más katonák.

Sapphir. Gordia! Készül már a leves? Ében balok meg. Megéremlem, hogy fölfaljam az egész perzsa királyságot.

Büsas. Légy szerényebb. Hagyj nekünk is néhány tartományt.

Sapphir. Mit akartok? Lakjatok jól Cilicia levegőjével. A mi pedig a levest illeti, meg kell vallani, hogy ebben Gordia felülmúlja az udvar főszakácsát is. Derék lány! Mindennap új jeles tulajdonságait fedezem föl.

Sismus. Azt képzeled magadnak, hogy csak magad érzed ezt?

Sapphir. Csöndet kérek. Elég az azon, hogy én hoztam ide.

Gordia. Ne nézze az ember, hogy ő hozott ide. Azt gondolod, hogy szép szemed miatt jöttem ide? Csalatkozol. Azért jöttem, hogy segítsem Ázsiát meghódítani.

Sapphir. Úgy van; — kavarva a levest. — Éljen a hős leány!

Gordia. (Megtöltve a faserlegeket levessel s kiosztva a körülállók között.)

Tessék! Az asztal terítve van. Először leves, másodszor leves, s harmadszor ismét leves. Semmi sem hiányzik.

Büsas. Ne feledkezzél meg az édességekről. Egy csókot a te piros arczodra. . . .

Gordia. Ma kettőt is, mert vasárnap van.

Többen. Sapphir! Egészségedre. (Nevetnek.)

Sismus. Mit mondjak nektek, testvéreim! Fényes ugyan Ázsiá meghódítása, de én oda vagyok. A császárt, bocsánattal legyen mondva, az ördög szállta meg. Egy perczig sem nyugszik. Éjjel-nappal hadi gyakorlatok, indulások, áltámadások!

Elpidius. Jól teszi. Semmiből sem teremtett nagy hadsereget. Milyen nyomorúság volt ez még néhány hónappal ezelőtt! A katonák csak lábaik használatát ismerték, mihelyt megfutmodtak.

Büsas. S most türelmetlenül várják az ellenséget.

Elpidius. S mind ez a császár érdeme.

Sokan. Éljen a császár!

Sismus. Jól van, jól; de mi még is elvesztünk. Mindig csak engedelmesség! Csekély álmom, csekély étel, de túlságos gyakorlatok! Jobbról-balról lovasság, gyalogság s a közepén az átkozott trombitások!

Gordia. Szegény! Jobb volna sétálni s bajuszodat pödörni, ha szép lánynyal találkoznál.

Sismus. Ti még nem ismertek engem. Ha itt lesz az ellenség, akkor nézzetek. Ördög és pokol. Egy egész századot fogok fölfalni.

Rögtön hallatszik hadi riadás s pajzsok összeesapása. Mindnyájan kifutnak; csak *Sismus* marad a szinpadon s így szól:

«Gyönyörű dolog. Mindannyian futnak s megfélemlenek a táborról. Hát ha a perzsák megtámadják? Szerencsére itt maradtam én. Nagy dolog ám a bátorság, de okosság is kell hozzá. Ezt nevezzük hadvezéri lángnak».

(Távolról esatazaj hallatszik. A hold kibúvik a fellegek közül.)

«Jó mulatságot! Az ördög vására! A hitért és hazárt! Szent szavak. De én jobban szeretem a bőrömet. Aztán kiáltják: A dicsőség, a dicsőség! És a férgeket számba sem veszitek? Meztlen koponya és hervadatlan koszorú! Kicsoda emlékszik meg rólad, szeren-

esetlen? Gyönyörű diadal. Mindannyian azt fogják kérdezni: «Hejh, mi lett Sismusból, abból a derék emberből, rendületlen hősből? Minek okoztak ennyi alkalmatlanságot? (Zaj hallatszik közel a táborhoz.) A perzsák, a perzsák! Meueküljünk.»

Elrejtí magát. Két ellenkező oldalról belépnek Elpidius és Búsas.

Elpidius. Győzelem! Győzelem! A meddig a sötétség tartott, addig vitézül harcoltak a perzsák; de midőn a fellegeken áttört a hold fénye, átkozták s megfutamodtak.

Búsas. De a másik szárnyon még harcolnak. Szemközt velök azonban áll a vitéz császár. Siessünk oda.

Erre belép Sapphir, vezetve Gordiát, kinek karja meg van sebesítve.

Sapphir. Itt van ni! Tetszik ez most neked? Jól akartad látni a csatát, jöllehet azt mondtam, hogy ez nem lányoknak való.

Gordia. Óh Sapphir! Milyen győzelem! Milyen diadal!

(Leül egy fa tövé mellé.)

Hagyj itt és siess vissza; hogy távollétedet észre ne vegyék.

Sapphir. Hogyan maradnál itt egyedül?

Sismus. (Kibújván a rejtékből.) Siess, Sapphir; én megőrzöm Gordiát.

Sapphir. Te vagy? Honnan teremsz itt?

Sismus. Pihenni jöttem. A csata centrumában voltam s a perzsák körülfogtak, de én úgy forgattam kardomat, mint Gábiel arkangyal. Fejek, lábak, kezek csak úgy röpdöstek körültem. De végtére találkozott egy keményfejű s a kardom eltört.

Gordia. Hát ekkor miként szabadultál meg?

Sismus. Megragadtam két perzsát, pajzsok gyanánt használtam s áttörtem a sokaságon.

Sapphir. Minő hős!

Sismus. Ez még kiesinység. Később majd elmondom a többit.

Sapphir. Én megyek. Jöjj velem.

Sismus. Kevéssé még pihenek, Menj csak. Majd utóérlek.

Sapphir. Elvárlak. Gordia, Isten veled. (Eltávozik.)

Sismus. Dérék gyerek, nem tagadom. De Sismus még is csak egy van a világon. Csak te, Gordia, nem akarod ezt elismerni. Ime milyen termet, milyen nemes tartás!

Gordia. Ismerlek, ismerlek.

Sismus. De meg nem becsülsz érdemem szerint. Kigúnyolod szerelmemet s esküimet. Miesoda Sapphir? Egyszerű testőr, holott te grófot is érdemelsz. Én tizedes vagyok s mielőtt vége lesz a háborúnak, vezért fogsz bennem látni.

Gordia. Sőt még többet. Most azonban, tizedes uram, hozz egy kis vizet a sebemre.

Sismus. (Vizedényt nyújtva Gordiának, melyből ez megnedvesíti karja kötélkét.) Agamemnonnak s Achillesnek voltak szeretői s nekem egy sincs. Ez nem járja. Biztosítlak, hogy bolondulok éretted.

Gordia. Siess s temesd el a perzsákat, a kiket megöltél. Más-kor majd beszélünk.

Sismus megölelni akarja Gordiát, de ez pofonüti.

Sismus. Engem ütsz pofon, engem? Ördög és pokol! Ha sárapa vagy egész lovassági csapat volnál, jaj volna neked. De ilyen gyöngö fehéreseléd nem méltó hozzám.

Gordia. Köszönöm szívességedet. De lépteket hallok. Valaki közeledik. Siess el.

Mindketten távoznak.

Megjelennek Heraclius, Nicótas, Athalarich s mások. Arczokon öröm sugárzik. Issus folyója ismét látta a görög fegyverek diadalát. Zászlóikat megáldotta az Istenanya s a tűzimádókat szétverte az Istenember alakja. Kis-Azsia s Byzantium fölszabadult. S más napra Heraclius hálaadó isteni tiszteletet rendel, mely után tovább induljanak a perzsák üldözésére.

Ezalatt a császári palotában *Mária* így szól leányához:

«A te érzéketlen magányod fölesigázza haragomat. A császár többnyire távol van tőled s Eudociának átkozott fiára bízta az uralkodás gondjait, a ki mellett mint alkirályok a eselszövő Bónus és Sergius, a mi legnagyobb ellenségeink, uralkodnak, s te mind-ezt hallgatag tűröd el.

Martina. Szükségből, anyám! Mit tehetek?

Mária. Hatalmas varázst gyakoroltál Heracliusra. Évekig volt ő a te rabszolgád. Ha széttörte bilincseit, az a te hibád, mert nem élesztéd eléggé örült szenvedélyének lángjait. Ha közelében volnál, hiszem, hogy azonnal lábaidhoz borulna.

Martina. Ő egészen más ember lön, mióta a patriarcha őt a bünboesánat reményével fölvidítá.

Mária. Ennek daczára siess Azsiába, bilincselj öt fehér karjaidba s uralkodjál mint azelőtt.

Martina. Ne taszits e lépésre. Hogyan fogadna a diadalmas hadsereg engem, a tétlenség hírnökét.

Mária. Mit használ egész Ázsiának diadalmas meghódítása, ha ezáltal hatalmunk elenyészik? Hadd vesszen el az egész világ. Én a romjaira épített trónnak adok elsőseget, ha rajta én ülhetek és senki más.

Martina. Keményszivű vagy, anyám!

Mária. Jó; öltöztess hát fiadat koldusruhába s mutasd be hódolatodat Eudocia fiának, mint trónutódnak.

Martina. Soha!

Mária. Engedelmeskedjél tehát. Biztos kíséretedről gondoskodtam. Vidd magaddal fiadat is. S mihelyt férjedon győztél, buktasd meg a patriarchát és Bónust. Az ügyes nő rágalmat s árulkodást is tud fölhasználni.

Ekkor belép Bónus s jelenti Heraclius győzelmeit a perzsák fölött, kiktől ötvenezer foglyot szabadított meg. Azért a tanács holnapra nagy hálaadó ünnepet rendelt el, melyre Bónus a császárnét is meghívja, de ez gyöngölkedéssel mentegeti magát, mely miatt a palotát soha el nem hagyja. Mária pedig gúnyosan mondja Búsának, hogy hívja meg Heracliusnak elsőszülött gyermekét.

NEGYEDIK FÖLVONÁS.

Martina (egyedül a császári palota termében). Athalarich megérkezvén, kihallgatást kér tőlem, hogy hirt adjon Heracliusról. Mint dobog a szívem; Rendkívüli s legédesebb fölindulás, mi a te forrásod? Vajjon a dicső császárnak irántam való megújult szerelme, vagy arany álmú ifjúságom barátjának a megérkezése? Athalarich! Hosszú évek múltak el azóta s egy belső szózat azt súgja nekem, hogy megbántottalak, midőn hő és lángoló szerelmedet elárulám. De ime jön. Légy császárné.

Athalarich. (Mélyen meghajtva magát.) A császár meghódítván Ázsiának leghatalmasabb részét, általam küldi neked ezeket az edényeket, mint változatlan szerelmének zálogát.

Martina. Hálával fogadom az ajándékot. A győzelmek halla-

tára el voltam ragadtatva, melyek által Perzsia oroszlánát halálisan megsebesítette.

Athalarich. Küldetésemet bevégeztem. Fogadd üdvözlétemet. Az edényeket hozó szolgák leteszik azokat s elvonulnak.

Martina. Oly nagyon sietsz, Athalarich? Úgy teszsz, mintha nem ismernél, holott, ha emlékezetem nem csal, ifjúságunkban az őszinte barátság kötelekei tartának minket össze.

Athalarich. Csalatkozol. Mi köze lehetne a hatalmas császárnénak egy jelentéktelen harcossal?

Martina. Annyi év után ma találkozunk először s ajkaidon csak gúnyos keserűséget látok?

Athalarich. Nem feledkezem meg a tiszteletről, melylyel egy hű alattvaló a császárnénak tartozik.

Martina. A mint látom, szívedben sajog még a seb. Tudom, hogy én okoztam azt. De lehet-e megváltoztatni a végzet határozatát? Midőn elhagytalak, ismeretlen volt a jövő, mely felé siettem. Régóta sovárgék e találkozás után. Nem volt titok előttem, hogy tévesen itélsz el engemet. Igen, elárultam szent eskümet s mintegy álomban e fényes trónra ültem, de annyi év alatt kedves barátomról soha meg nem feledkezém; s ha férjem hőse tetteidet fényesen megjutalmazá, azzal nekem tartozol, mert mindig szószólód valék.

Athalarich. Mit hallok? (Kihúzza a kardját.) Kedves kardom! Te valál egyedül egész kincsem. Minden veszélyben te valál osztályosom. Gyakran megmentéd éltetemet s neked tartozom a legszebb percekkel, melyekben a esaták zaja megrészegített. De most már utálatos levél nekem. (Földhöz vágja a kardját.)

Martina. Istenem! Megőrült!

Athalarich. Én mint alázatos alattvalód jövök ide. De te elméncz szavakkal élesztetted fel a hamvak alatt rejlő tüzet, mely most visszatartlanul kitör.

Martina. Szakítsuk félbe ezt a beszédet.

Athalarich. Nem, nem. Hullj meg mindent. Egykor örültem szerettelek; s midőn kegyetlenül elhagytál, többre becsülvén a trón fényét, akkor fölháborodott a szívem, mivel áldozatot láttam benned, mely egy méltatlannak a karjaiba esett.

Martina. Az Istenért!

Athalarich. Valamint a perzsák a tűnődőklő égi testeket imád-

ják, úgy hódoltam neked változatlan szerelmem tömjénillatával. Tudtam, hogy szenvedsz és rokonúl érzed a többi emberiséggel, melyet kimondhatlan csapások sújtanak. S titkon veled együtt siránkozám. De végre a császár távozott lassankint a te befolyásodtól s önkénytelenül a csaták viharában melleje sodortatván, láttam, hogy ő, kit gyűlölék, megváltozott s én lelkesültem érte.

Martina. Térj magadhoz.

Athalarich. Te vagy a gonosz szellem. Neked köszönjük a birodalom hanyatlását. Te vagy a vész, a romlottság, a gyalázat védnöke. Te a férfiatlan gondatlanság kútforrása. Te taszítád sárba a császár dicső biborát.

Martina. Örült! Ne feledd, hogy van bitófa is.

Athalarich. Én már sokszor szemébe néztem a halálnak. Hatalmadban vagyok ugyan, én az örült, a vakmerő; de tudd meg tőlem, hogy mit tart rólad a közvélemény.

Martina. Hallgass; távozzál.

Athalarich. A szabadság szent nevében átkot mondok reád, ki dicső multunk sirásója vagy. Átkot kiáltanak reád árvák és özvegyek, kiknek férjeiket, atyáikat perzsák és avarok bűnöd miatt megölik.

Martina. Ez már türhetetlen.

Erre aransúlyokkal üt az oszlopon függő érclemezre s fegyveres testőrök rohannak be. *Martina* keresztbe tevéen a kezeit, *Athalarich*ra mereszi a szemét, de lassankint megszeliidül s remegő hangon mondja a berohanóknak, hogy *Athalarich* csak kísérletet akart velök tenni, vajjon ébren vannak-e, s elbocsátja őket. Azután *Athalarich*ot szólítja meg:

«Bocsáss meg. Én leteszem a koronát s mint átkozott nő állok előtted, de nem mint oly nagy bűnös, a minőnek tartasz. Szerencsétlen házasságom sodort rettentő örvénybe, melyben azóta szánandólag szenvedek.»

Athalarich. Látom, hogy igaztalan valék. Mialatt te szenvedsz, érzéketlennek, könnyelműnek tartottalak.

Martina. Szenvedek? Használj más kifejezést, óh barátom! Valamint az emberiség őseinek bűne összes ártatlan utódaik bukását rejté magában; úgy az én egyetlenegy hibámból fakadt a gyalázat, a vész, melyről oly kegyetlenül engem vádolál. Igen, a birodalom népe gyűlöl engemet s én vagyok az első, a ki elíté-

lem magamat. De első is vagyok, a ki örvend, hogy *Heraclius* végre dicsően oszlatta szét a sötétséget, melyben oly sokáig rejtve volt.

Athalarich. Ha így van, törd szét a boldogtalan bilineseket. Hagyjad el őt.

Martina. A végzet lánczai vaskemények. Gondold meg, hogy mit javasolsz annyi évig tartó házasság után. Hát az anyám, a fiam! . . .

Athalarich. Folytasd tehát viszonyaidat. Fojtsd el a neme-
sebb életnek csak az imént kikelő magvait s végezd be a gyalá-
zatnak ocsmány tetteit.

Martina. Nyersen szólsz. Nyugodjál meg. Az én utam az örvény felé vezet; de *Heraclius*t nem fogja érinteni a fájdalom, mely reám vár. Ő megszabadulván már bilineseimből, haladjon dicsőségesen a nemzeti diadalok pályáján s takarja el virágzó borostyánokkal a multnak sebeit.

Athalarich. Igazán igéred ezt?

Martina. Egész szívemből.

Athalarich. Bocsáss meg tehát, ha heves szót ejtettem ki.

Martina. Nyujtsd kezedet. Mint barátok távozzunk?

Athalarich. (Letérdelve megcsókolja *Martina* kezét.) Távol tőled is engedelmes alattvalód leszek. S ha valamikor veszély törne ellened, vaskarom és szívem vérenek utolsó cseppje a tied.

Martina. Köszönöm, s ifjúságunk emléket, mint édes kincset, fogom megőrizni.

Athalarich fölkel s megszoritván a császárné kezét, elvonul.

A következő jelenetben látjuk *Szent-Miklós* templomát az *Aranyszarv* mellett. Jobbra gallyak vannak fölhalmozva. A háttérben latszik a tenger. A halvány félhold nyugat felé tűnik el. A színpadon így szól magában

Sismus. Szép mulatság. «Mihelyt *Szent-Sophiáról* megszólal a kürt, gyujtsd meg a gallyakat!» Ugyan miért? Ott alant egybegyűlt az ellenség hajóhada. Talán csak nem szorúl kivilágításra? Én jobban szeretem a sötétséget. Ha az ellenség itt fölfedez s rajtam kísérli meg az újások jó lövését? Vagy ha lejönnek s ostrommal kerítenek engem hatalmukba? Nem igazságos, hogy magam álljak ellen egy egész hajóhadnak. A parton örködik ugyan az örmények hadteste; de mit használ ez nekem? Ha becsap a sze-

renesetlen óra, kiesoda törődik a szomszédjával? Az ördögöt, miért nem maradtam Ázsiában? Ott még is jobb. Itt a khán, ez a vadállat, ez elevenen fog minket fölfalni. (Távolról harsog a kürt.) A kürt! Vagy talán valamely bagoly! Bátorság, Sismus, bátorság! Legyen világosság; és te, Szent-Miklós-kám, ne feledkezzél meg a gyertyáról, melyet neked meggyújtottam! (Meggyújtja a gallyalatt.) Kiváncsi vagyok, mi fog történni. Semmit sem veszek ki. De igen, a csónakok elindultak s a torkolatnál kikötnek. De mit látok? Igen, nem csatlakozom. A másik oldalról, ott, ott a mi hajóhadunk dagadó vitorlákkal elhajózik. Már összeesapnak. Óh minő látvány! Homályosan veszem ki. A csónakok elmerülnek. A tenger forr. A haldoklók ezrenként úsznak. Jól van, Sismus, jól van. Vitézkedtél barátom! Te adtad a jeit. Tiéd a győzelem érdeme. (A szárazföldről kúrtharsogás és csatazaj hallatszik.) Óh, óh, óh! Más baj! Mit jelent ez ismét? Bizonyosan a mieink kiindulása. Vagy nem tettek kirohanást az avarok? De hiszen akkor én a közepem vagyok! Kutyául vagyok, Sismus, kutyául. Szent-Miklós-kám, emlékezzél meg a gyertyámról! (A csatazaj közeledik.) Jönnek. A khán, a khán! S már nappalodik is! Az Istenért, Szent-Miklós-kám, valami sötét zugot.

Sismus elrejtí magát a templomban. De a khán helyett a patriareha, Bónus és Pisides jelennek meg. Ezek elmondják egymásnak, hogy a szlávok, kik a khánnal tartottak, részint elvesztek, részint cserben hagyták s hogy a megvert khán visszavonult.

ÖTÖDIK FÖLVONÁS.

Palestinában vagyunk. Látjuk Golgothát, esücsán a kereszt-fával. Jobbról olajfák, kaktusok, viruló cserjék. Aranyos felhők borítják az esti láthatárt. Balról áll

Heraclius. Ime, az óriási munka teljesült. Mennyei ábránd után indulva, emberfölötti harcra rohantam, de végre Isten ujjá megvalósította álmaimat. Ez a percz megjutalmazza álmatlan éjeimet, melyekben a csüggedés könyeit hullattam. A birodalom meg van mentve, a perzsák dőlyfe megalázva, az avarok népe legyőzve, és a Golgotháról az isteni fa fénye az egész földre lövelli ismét sugárait...

... De miért újulnak meg diadalmain után a régi sebek mardosásai? Talán csatlakozám, remélve bűnbocsánatot? Nem elegendők tehát annyi fáradozások, annyi harcok, annyi vér és annyi köny? ... Óh kegyetlen Isten, mi van még hátra? Rövideknek találd életemnek hosszú szenvedéseit? ... De mit káromkodom, én nyomorult? (Letérdel a kereszt előtt.) Örültem szoltam; bocsáss meg, a ki megváltottad az emberiség bűneit. (Fölkel.) E hegy mutatja még szent lábaid nyomát s e keresztfán látom véred csöppjeit. Földünkre szálltál le, óh Istenem! S még is sok nép bolyong a tévedésben. A bűn fölemeli vakmerő fejét! Óh adj, óh adj hitet! Ez lehet csak horgonyunk a hiú tünemények roppant tengerében. (Térmet letérdel.) Uram irgalmazz! ... De mi bágyadság fog el? Ólomsúlyt érzek szempilláimon.

Átöleli a kereszt alját s elalszik. A színpad háttére kivilágosodik s Mohamet árnyképe jelenik meg, balkezében félholdat, jobbában kardot tartva.

Mohamet árnyképe. Allah, Allah, la il Allah, Mohamet ul Allah.

Az árnykép eltűnik s Heraclius ijedten fölugrik.

Heraclius. Mi rettenetes álom! Az árnykép érthetetlen nyelven szolt hozzám.

Ekkor hozzá sietnek az öt kereső Tódor és Nicétas s jelentik neki, hogy Mohamet, egy új vallás alapítója, kitört Arábiából, megfutamtja a császári hadakat s új veszélylyel fenyegeti a birodalmat.

Heraclius elájul Tódor és Nicétas karjaiban.

A keresztény hadak mindinkább hátráltak s a félig őrült Heraclius-t Chaleedonba hozta Tódor és Nicétas. Ott a patriareha palotájának egyik termében Athalarich üdvözli a belépő császárt.

Heraclius. Athalarich! Előre vértések! Futnak! Futnak! Üssétek a dárdásokat! Kiméljétek a foglyokat! Zergém, dicső Zergém! Sebeimből foly a vér! Ime a felhőkben jön s minden szem fogja látni! Martina jön. Csöndesség! Zárjátok be az ajtókat! Martina vállalai fehérek, mint a tej. Ó szeret, ó hi engemet, de ... a nép föllázad! Kiesoda ismeri a titkos ölelések gonyörét? Óh a bűn, a bűn kimondhatlan élvezet! Nézzétek a rózsaszakát, a lángoló szemeket. Égetnek, égetnek mint a pokol lángjai! Ocsmány emlékek sötét özöne fakad ki belőlem! Ott van, ott van a könyör-

telen árnykép! Vétkeztem, Istenem, vétkeztem! Allah, Allah!
A föld megrendül. Az éj elsötétül. Mentsetek meg Heracliust.
A bűn! Fulladok, fulladok!

Szöttépi mellén a ruhát s a körülállók karjaiban elájul.

A szenvedő császár Konstantint, első nejével nemzett fiát s
Heracleonast, Martina fiát nevezte ki társuralkodóknak Martina fel-
ügyelete alatt s azután visszavonult sz. Szabbás zárdájába.

Ottani tartózkodása alatt nagy fordulat állt be a császári
palotában. A folyosón, melyből Konstantin hálótermébe ajtó nyi-
lik, éjfélkor mécscael a kezében megjelen

Martina. Mióta férjem visszavonult a zárdába, anyám már
kétszer kelt föl éjfélkor s körüljárt e folyosón. Ez a titokzatos tett
nagyon nyugtalanít. Mit forralhat? A trónörökös, fiam társuralko-
dója, ott alszik. Irtózatoss gyanú fosztott meg álmomtól. De lépé-
seket hallok. Egész testem remeg.

Eloltja a mécszet s a folyosó egyik bokra mögé rejtőzik.
Ekkor lábujjhegyen belép

Mária. Megérkezett végre a dús jutalom órája. Egész létemet
áldoztam föl, hogy gyáva leányom fia számára szerezzem meg a
koronát. S most, midőn a gyümölcs már megérett, ellopjátok tőlem
a nagyobb részt, mivel az eszelős császár úgy akarta. De nem jól
ismertek engem! (Konstantin hálótermére mutatva.) Ha ez ifju élend,
közel van a mi végünk. Ő a törvényes trónörökös, őt kívánják az
alattvalók, kik ellenségeink. (Kis üveget mutatva.) Há üvegesém
előzd meg a veszélyeket. Kétszer hulltak már esőppjeid az alvónak
hideg ajkaíra. Nyújts még egyszer segélyt, s akkor enyém az
uralom.

(Besiet a trónörökös hálótermébe.)

Martina. (Borzadva kijöven a rejtékből.) Óh borzalom, borza-
lom! Jól gyanakodtam. Ha kiáltok, anyámat a bakó kezébe jutta-
tom; ha hallgatok, iszonyú gonosztettben részt veszek. (Térdre
borúl.) Világosíts föl, Szűz Mária!

Mária visszasiét a hálóteremből, mintha lelkiismereté fur-
dálná, s nem veszi észre a leányát.

Martina: Óh én boldogtalan!

Másnap villámgyorsan terjedt el a hír, hogy Martina gyil-
kolta meg a trónörököst. De Martina rendkívüli bátorságot tanusi-
tott. Megtudván a trónörökös halálát, rögtön a hippodromba sie-

tett a fával, kit koronával a fején, biborpalástartal a testén, mint
egyedüli trónörököst ajánlott a népnek; de ez, mint a vihartól föl-
korbácsolt tenger, vad ordítással fogadta Martinát, úgy hogy alig
tudott a palotába menekülni.

A lázadó nép elárasztja az utcákat s kiált; «Halál Mar-
tinára!»

A császári palotában Athalarich, Elpidius, Sapphír, Búsas
fölfegyverkezve állnak a császárné terme előtt, hogy védelmezzék
a betörő lázadók ellen. Ezek élén van Sismus.

Athalarich, Hogyan, te vagy, Sismus?

Sismus. Én bizony.

Busas. Te, ezekkel a nyomorultakkal?

Sismus (a lázadókhoz) Halljátok? Nyomorultaknak nevezik a
haza megszabadítóit!

Lázadók. Halál reájok!

Elpidius. Takarodjatok, rabszolgák!

Sismus. Én rabszolga? A ki az avarokat legyőztem s a nép
vezére vagyok.

Sapphír. Vagy hallgass, vagy összezúzlak, te szörnyeteg.

Megragadja a torkánál és a földhez vágja.

Sismus. Irgalom, édes Sapphirkám! Mentsetek meg!

A lázadók összecsapnak a császárné védőivel. Elpidius halva
összerogy, Athalarich halálosan megsebesül. A lázadók eltaszít-
ván Búsast és Sapphírt berohannak a császárné termébe.

Athalarich. Martina! Szavamat megtartottam. Lelkem tiz
seben át elrepülve megmutatja neked a mennyország útját. (Meghal.)

Sismus (a ki holtak tetette magát, fölkelvén). Nincs többé semmi
veszély. Szerencsés utat Athalarich! Bocsáss meg ha nem követ-
lek. Kis dolgom van még a földön. De hol hagytak engem az em-
bereim?

Ekkor szivrepesztő kiáltás hangzik Martina terméből.

Sismus. Ahá! Embereim válaszolnak vitézettök által. Jövök,
jövök.

Besiet Martina termébe.

Mig ez Konstantinápolyban történt, Heraclius szent Szabbás
zárdájának a tengerre néző kertjében merengve ült terebélyes fa
alatt; lábainál nyugodott Nicétas búslakodva a császár majdnem
eszméletlen állapota miatt.

Rögtön megérkezik Pisides György s elbeszéli Nicetasnak, hogy a lázadók kitépték a szerencsétlen Martinának a nyelvét, fiának, Heracleonasnak, levágták az orrát s Máriát fölkoncizolták.

A föleszmélt Heraclius hallván ezt a gyászbiót, fölkiált: »Heraclius le van győzve, de csak Isten hatalmától.« És kiadta lelkét.

A byzanti korban csak három író örökítette meg Heracliust, u. m. Theophanes, Pisides és Nicephor patriarcha. Röviden említik Suidas, Cedrenus, Zonaras, Manasses. A jelenkorban tüzetesebben foglalkozott vele Thierry, *Histoire d'Attila* című munkájában, ezt mondván róla: A vad Phokás után, a ki orgyilkosság által uralkodott, előtűnik a byzanti trónon Heracliusnak nemes és melabús alakja. E névvel valami titokzatos és vészteljes van összekötve, a mi megzavarja a történetíró itéletét s a csodálás és szájalom között lebegtetí. Heraclius, a perzsa birodalom fölforratója, a keresztény Nagy-Sándor jogosultnak látszik, hogy magas állást foglaljon el a legnagyobb császárok sorában. S mégis ugyan ő, küzdvén az újan támadt izlam ellen s mintegy féktelen hullám által elragadtatván s elvesztvén e hajótöresben dicső hírét, birtokainak felét, lángelméjét s végre az eszét, jogosan mindnyájok között a legszerencsétlenebbnek tartják.

E munkákon kívül tanulmányozta szerzőnk Le Beau (*Histoire du Bas-empire*), Gibbon (*History of the decline and fall of the Romain empire*), Finlay (*History of the Byzantin and Greek Empires*), Papparhigópulos (*ἱστορία τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους*), Timagenes (*History of Greece*), Krause (*Die Byzantiner in ihrem Staats-, Hof- und Privatleben*), Fleury (*Histoire ecclésiastique*), Raspe (*Die Kämpfe zwischen Heraclius I und Chosroes*), Drapeyron (*L'empereur Heraclius et l' Empire Byzantin au VII siècle*) munkáit.

Heracliust mint drámai hőst már régen színpadra hozták Calderon és Corneille, de egészen más fölfogással.

Calderon darabjában, melynek czime: »*Ebben az életben minden igazság és minden hazugság*» (*En este vida todo es verdad y todo mentira*) s melyet Voltaire francziára fordított, kiinduló pontul veszi Phokásnak, byzanti császárnak, hallatlan kegyetlenségét, a ki elődének Mauriciusnak öt fiát, atyjok szemeláttára s azután öt magát megölette. Mauricius megmutatta ekkor lelkének egész nagyságát; mert az udvari dajka ellopván egyiket az öt gyer-

mek közül, s a magáét hozván helyette áldozatul, Mauricius ezt el nem fogadta.

Ezt a szivrepesztő eseményt választotta Calderon darabja alapjául.

De Calderon a byzanti történetből csak az említett császárok neveit tartotta meg, a többi eseményeknek nincsen semmi közök a byzanti történethez, mert nem ebből, hanem Mescuanak *La rueda de la fortuna* (A szerencse kereke) merítette adatait. Calderonnál ugyanis Phokás mint sicíliai paraszt és haramiafőnök szerepel, a ki Iriflével, egy sicíliai parasztlánnyal, Leonido nevű fiúcskát nemzett, kit a haldokló Irifile Astolfónak ad át, tehát ugyanannak, a ki Mauriciusnak haldokló nejétől ennek fiát, Heracliust, szintén átvette s nevelte. Phokas megtudván, hogy a két, előtte ismeretlen, fölserdült fiú Astolfónál tartózkodik, Lásipo nevű bűvészhez folyamodik, hogy segítsége által ismerhesse föl saját fiát. De ebben akadályozza Cintia, Sicilia királynéja és Libia, a bűvész leánya; mert Cintia aggódott Heraclius miatt, Libia pedig szereti Leonidot s azt gondolja, hogy Phokás nem Heracliust, hanem Leonidot akarja láb alól eltenni. Leonido eláramtatván a bűvész lány által, hogy ő Mauricius fia, tehát törvényes trónörökös, megölni akarja az alvó Phokást, de Heraclius kirántja kezéből a fegyvert. A felébredő Phokás nem tudja magát elhatározni, hogy melyiket a kettő közül ismerje el fiának; de mégis Heracliust tartja a gyilkossági merényletnek, mert Leonido azt hazudja. Phokas tehát megparancsolja, hogy Heracliust és nevelőatyját Astolfot egy evezőtlen sarkán a tengerre bocsássák. De segélyökre jön Federico, Catabria hercege, Mauricius császár unokája. Ez megtámadja hadával Phokás seregét. Phokás lebukik a lováról s Heraclius megöli őt. Libia kérelmére megbocsát Leonidónak, ő maga megkéri Cintia kezét. Az egész darab tehát egy phantastica tragicomoedia.

Corneille pedig *Heraclius* című tragoediájában a dajkából udvari hölgyet csinált s Leontinának nevezte el. Heracliust ő is Mauricius fiának teszi, Leontina fiát pedig, Marcianust, Phokás alátolt fiává változtatja. E két föleszerelésen alapszik az egész dráma bonyodalma, melyet úgy old meg, hogy Phokást összeesküvők ölik meg. Heracliust pedig császárnak kiáltják ki.

Corneille maga vallotta be, hogy az ő tragoediája merénylet a történet ellen, melyből csak Tiberius, Mauricius, Phokás és He-

raclius egymásután következő uralkodási időrendét tartotta meg. Heraclius születését pedig meghamisította, mert Mauricius császár fiának teszi, holott az atyja egy hasonló nevű afrikai praetor volt: Mauricius császárnak csak egy Domitia nevű leánya született, kit Priscus vagy Crispus vett nőül.

De maga Rankavis Kleon sem tartotta meg, saját vallomása szerint, a történeti hűséget; mert a byzanti írók szerint Martina császárné úrmányos s vadlelkű volt, a ki semmifele gyalázattól nem borzadott vissza. *ἡ ἀολία καὶ θηριώδης αὐτῆς φύγη πρὸ οὐδενὸς αἰσχροῦ καταρωομένη*, a mint Nicephor patriarcha írta, összehasonlítván őt Agrippinával. Theophanes pedig azt írta Konstantinról, Heraclius elsőszülött fiáról, hogy megmérgeztetvén Martina, mostoha anyja és Pyrrhus patriarcha által, meghalt. *Φαρμακωθῆναι ὑπὸ Μαρτίνης, τῆς αὐτοῦ μητροῦ καὶ Πύρρον, τελευτῶν*. Szerzőnk ezt a rút jellemet Máriának, Martina anyjának, tulajdonítja, a kinek ördögi befolyása alatt cselekszik a különben jóra hajlandó Martina. Ezt az eltérést a történettől megkivánta az ő drámájának a természete, hogy rokonszenvünket ébreszse föl Martina iránt.

Bónus szereplése is anachronismus, mert a történelem szerint előbb halt meg, mintsem Heraclius a hadjáratból Byzanczba visszatért. Azután a neve nem is volt Bónus, hanem *Bonyzos*. A mint ezt maga Rankavis Kleon is elismeri.

Drámájának előnyére nem válnak Heraclius hadjáraitának hosszadalmas leírásai, melyek a drámai cselekvény haladását minden ok nélkül feltartóztatják. Ilyen elbeszélések epikai költeménybe valók, de nem drámába. Hiába hivatkoznék valaki Aeschylus *Perzsáira*, hol a hirnök élénken rajzolja a görögök győzelmét a perzsák fölött, mert ott épen az a cselekvény sarkpontja*), ellenben itt Heraclius, Martina, Athalarich és Mária érzelmvilága képezi a főmozzanatokat.

A mi Rankavis irályát illeti, az ebben a drámában háromféle, t. i.: irodalmi, társalgási és pórnyelvi. A dráma előkelő személyei irodalmi nyelven beszélnek, mely semmiben sem tér el a hajdankori attikai írók nyelvétől. Ezek a személyek szép, gördülékeny

*) Télyf: *Aeschylus*. Budapest. 1876. A m. t. akademia kiadványa 27. és köv. lap.

jambusokban beszélnek, melyeket azonban nem hangmennyiségi-
leg, hanem hangsúly szerint kell olvasni.

Ellenben az alsóbb rangú személyek a közönséges társalgási nyelven beszélnek prózában, mely éppen úgy viszonylik az irodalmihoz, mint az angol, franczia, német, olasz népdialectus saját irodalma nyelvéhez. Végre a perzsa katonák a görög pórnyelvet használják, melybe azonban török szókat kevernek. Szerzőnk azért ad a törökül nem tudó perzsa katonák szájába török szókat, hogy utánozza a törökökkel érintkező némely vidéken a görög pórnyelvet, melybe török szók is fészkeltek be, valamint megfordítva a török nyelvben is több görög szó fordul elő.

Mind a három irályra nézve ide csatolok mutatványokat.

Mutatvány a dráma irodalmi nyelvéből.

Első felvonás. A megfutamadott Heraclius beszéde. 6—67. v.*)

Ἐκ τῆς ἐνέδρου ἂν ἐσάθη τὸ οἰκτρὸν
Σαρκίον, κείται ἐν τῇ κόνει ἢ λαμπρῶ
Τοῦ Βυζαντίου ἀλουρήτις, καὶ σφίζουσαν
Αὐτὴν εἰς βίαν τῶν ἐχθρῶν τὰ πέταλλα.
(Λαμβάνει τὸν μανδύαν)

Ἰδοὺ ὅποια τῷ ἐπαίτῃ ἔμενε
Πομφύρα, καὶ τοῦ σκήπτρου αὐτῆ εὐχερῶς
Τὴν σφεννομένην αἰγλήν εἰς βαθύτατον
Μεταβαλοῦσαι σκότος, δεηκόλουε
Τὴν σωτηρίαν τοῦ φυγάδος.
(Ἦπτει τὸν μανδύαν, καὶ
λαμβάνει τὸ στέμμα.)

* Ἰδετε

Τὸν στέφανον πῶς φέρω τὸν βασιλεῖον.
Διέσωσα καὶ τοῦτον. Ναί, διέσωσα,
Ὡς λωποδότης τὸν κλαπέντα θησαυρὸν
Τὸ στέμμα τῶν Καισάρων, τὸ περιπυστον
Τῆς κοσμοκρατορίας τοῦτο σύμβολον.
Ἐγέρθητε καὶ οὕτω μὴ ὑβρίζητε
Τὸν Ἄνακτα, τὸ σέβας τοῦτο φέροντες

*) Fordítása jelen értekezésom 5. lapján.

Εἰς εἰτελὲς καὶ τρέμον ἔτι εἰδῶλον.
 Ἐγνώρισεν ὁ κόσμος τὸν Ἡράκλειον.
 Ἐκείνος στῆθος εἰς τὴν¹⁾ λόγχην τῶν ἐχθρῶν
 Προέτεινε γενναῖον, καὶ τοὺς εἰλωτας,
 Τοὺς στρέφοντας τὰ νῆατα, εἰς τὴν ἄγριον
 Λιῶραν τῆς ἀρχόντης κατεδίκαζε.

Εἰπέ μοι, ἐνθυμεῖσαι, ὦ Βοζάντιον,
 Ἡμῶν τὴν πρώτην καὶ κλεινὴν συνάντησιν;
 Ἐξ Ἀφρικῆς, ὡς ὄρνεις ταναοπέτεροι,
 Οἱ ὁρμήωνές μου καταπτάντες, ἔστιζον
 Τῆς Προποντιίδος τὸ γελόν καταπτερον,
 Καὶ τοῦ ἡλίου αἱ ἀκτίνες εὐσεβῶς
 Τὰς ἱερὰς εἰκόνας κατασπάζοντο
 Εἰς τῶν ἱσθῶν τὰ ἄκρα. Ἰπερήφανος
 Ἐπὶ τῆς ναυαρχίδος ὁ Ἡράκλειος
 Ἐθαύμαζε τοῦ κόσμου τὴν πρωτεύουσαν,
 Καὶ ὅτε εἰς τὴν θεῖαν ταύτην πελοπόννη
 Ὁ τύραννος ἐκρόβη, τὸν βραχίονα
 Σοὶ ἔτεινε, νομφίος περιπόδητος,
 Καὶ συνεζεύχθη τὴν ὑψήλιον ἐν σοί.
 Ἡ μήτηρ τοῦ Σωτήρος, ἡ πανάχραντος,
 Ἡλόγησε τὸν γάμον τὸν θεσπέσιον,
 Καὶ ἡ πορφύρα τῶν Αἰγυπτῶν, ὡς παστῆς,
 Μ' ἐδέχθη ἐν τῷ μέσῳ τῶν ἀλαλαγμῶν
 Φρενητιῶντος πλήθους.
 Ἰδὲ με, ἤδη εὐκλεῆς πρωτεύουσα,
 Ἀναγνωρίζεις τὸν νομφίον ἐν ἐμοί;
 Τῆς Ρώμης Ἀυτοκράτωρ καὶ κυρίαρχος
 Ἔστιν ἐκεῖνος, ὃν ὄργῃς κατὰπτωτον
 Καὶ τεθραυσμένον Πόσον, φεῦ, μετέβαλον
 Τὸν ἀλαζόνα, θερμοσυροῦν Ἡρακλείον
 Ὀλίγων χρόνων παγετοί! Μὲ δέχεσαι
 Ἀκόμη²⁾ πόλις ἱερὰ, ἢ θεωρεῖς

¹⁾ Az eredetiben hibásan áll tón.

²⁾ Ἀκόμη = ἔτι. Hiányzik eddig a classical nyelv szótáraiban; s még is hajdanankori maradvány. L. Télfy: Vörösmarty Szózata görögül. (Magyar nyelvészet 6-ik évfolyam.)

Μετ' οἴκτου τὸν φυγάδα, καὶ ἀστράπτουσαν,
 Ἐρυθριῶσαι ἐξ ὀργῆς, αἱ παρειαί
 Τῶν θόλων τῶν μυρίων αἱ κατόχρυσαι;

A ki ezt a nyelvet szóról szóra újnak tartja a classicae attikai nyelvhez képest, arról bátran el lehet mondani, hogy Xenophont legkevésbé sem érti.

Mutatvány a drámában előforduló társalgási nyelvből.

III. felvonás. Sismus beszél.*)

Σεισμὸς. Ὁραϊότατα! Φεύγον ὄλοι καὶ λησμονοῦν τὸ στρατόπεδον. Καὶ ἂν τὸ προσβάλουν οἱ Πέρσαι; Ἐδουχῶς ἐμείνα ἐγώ. Μέγα πρᾶγμα ἡ ἀνδρεία, ἀλλ' ἀπαιτεῖται καὶ φρόνησις. Τοῦτο καλεῖται στρατηγικὸς νοῦς . . . . .

Ὅριστε διασκεδάσεις. Τοῦ διαβόλου τὸ πανηγύρι. Ἰπὲρ πίστεως καὶ πατριῶδος! Ἁγία λόγια, ἀλλὰ προτιμῶ τὸ δέριμα μου . . . . .

Ἡ δόξα, φωνάζουν, ἡ δόξα! Καὶ τὰ σκουλήκια δὲν τὰ μετράτε; Γυμνὸ χρονίον καὶ ἀμύραντος ἀτίφανος! Τίς σ' ἐνθυμεῖται, καυμένε; Λαμπρὸς θρίαμβος! . . . . .

Ὅλοι θὰ ἐρωτοῦν: Ἐμπρὸς, τί ἐγένεν ὁ Σεισμὸς, ὁ λαμπρὸς ἐκεῖνος ἄνθρωπος, ὁ ἀτρόμητος ἦρωας; Διὰ τὴν νῦν δαίωσα τόσων ἐνδοχλῆσιν; . . . . .

Οἱ Πέρσαι, οἱ Πέρσαι! Ὅπου φύγη, φύγη. . . . .
 Ἦλθα ἢ ἀνακυνθῶ, Ἡμῶν εἰς τὸ κέντρον τῆς μάχης καὶ οἱ Πέρσαι μὲ περιέξωσαν. Ἄλλ' ἐγὼ ἔστρεφα τὴν ρομφαίαν ὡς ὁ ἀρχάγγελος Γαβριήλ. Κεφαλῆι, πόδες, χεῖρες ἐπέτων πέριξ, ἀλλ' εὐρέθη τέλος εἰς γονδροκέφαλος, καὶ τὸ ξίφος μου ἐθραύσθη . . . . . Ἠρπασα δύο Πέρσαι ὡς ἀσπίδα καὶ διέσχισα τὸ πλῆθος . . . . . Σεισμὸς εἰς ὑπαρχεῖ Μόνη σὺ, Γορδία, δὲν θίλεις νῦν τὸ ἐννοήσῃς. Ἰδὲ τί σῶμα, τί εὐγένεια! . . . . . Ναι, ἀλλὰ δὲν μ' ἐκτιμῶς κατ' ἀξίαν. Περιφρονεῖς τὴν ἀγάπην καὶ τοὺς ὄρκους μου. Τί εἶνε ὁ Δαυφῆρης; Ἀπλοῦς Σχολάριος, ἐν ᾧ σὺ ἀξίζεις Κόμητα! Ἐγὼ εἶμαι Δέκαρχος, καὶ πρὶν λήξῃ ὁ πόλεμος θὰ μὲ ἴδῃς Δούκα . . . . . Ἐμὲ ραπίζεις, ἐμὲ; Σεισμὸς καὶ τρόμος! Ἄν ἦσο σαυράτης ἢ ὀλόκληρος ἢ ἰππικχοῦ, ἀλοῖμονον εἰς σέ. Ἄλλ' ἀσθενὲς γύναιον, εἶσαι ἀναξία μου.

*) Fordítása jelen értekezésem 19., 20. és 21. lapján.

IV. földvonás. Ismét Sismus bezsel. *)

Ἐραία διασκεδάσεις. — « Ἄμα ἤγγισι σάλπιγγι ἐπὶ τῆς Ἀρίας Σοφίας ἀναφε τὰ φρύγανα. » — Καὶ οὐ τί, παρακαλῶ; Ἐκεῖ κάτω συνηθροίσθη τῶν ἐχθρῶν ὁ στόλος. Μὴ ἔχη ἀνάγκην φωτογραφίας; Ἐγὼ προτιμῶ τὸ σκότος. Ἐάν μὲ ἀνακαλύψουν ἐδῶ, καὶ δοκιμάσουν τὴν εὐθυβολίαν τῶν τοξοτῶν; Ἡ εἶν ἀποβοῦν καὶ μὲ κυριεύσουν ἐξ ἐφόδου; Μόνος καθ' ὀλοκλήρου στόλου ὄν εἶνε δίκαιον. Εἰς τὴν δρθὴν φυλάττει τὸ σῶμα τῶν Ἀρμενίων. Πλὴν τί μὲ τοῦτο; Ὅταν φθάσῃ ἡ κακὴ ὥρα, τίς ἐνθυμεῖται τὸν γείτονα; Τὴν ἀύβολου ὄν ἔμενα εἰς τὴν Ἀσίαν; Πάλιν καλλίτερα ἐκεῖ. Ἐδῶ τὸ θηρίον αὐτὸ ὁ Χαράνος θὰ μᾶς χάψῃ ὅλους ζωντανούς. . . . . Ἡ σάλπιγγι! Ἡ μὲ καμμία κουκουβάγια; . . . . . θάρρος, Σεισμὲ, θάρρος! Γεννηθῆτω φῶς, καὶ σὺ, Ἄ Νικόλα, μὴ λησιμονῆς τὸ κερὶ ποῦ σὲ ἀναψα. . . . . Εἶμαι περίεργος τί θὰ συμβῆ. Δὲν διακρίνω τίποτε. Ἄ ναί, τὰ μονόξυλα ἐκινήθησαν, καὶ ὁμοῦν πρὸς τὸ στόμον. . . . .

Πλὴν τί βλέπω; Ναί, ὄν ἀπατῶμαι. Ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος, ἐκεῖ, ἐκεῖ, ὁ στόλος ἡμῶν καταπλεῖ πησιάστιος. Ἐρχισα νὰ ἐνοῶ. Ἰδοῦ συνηθροίσθησαν. Ὁ τί θέαμα! Ἀνδρῶς διακρίνω. Τὰ μονόξυλα βυθίζονται. Ἡ θάλασσα βράζει. Οἱ πνιγόμενοι ἐπιπλέον κατὰ γλιτάδας. . . . . Ἐδῆ, Σεισμὲ, εὐγε! Ἡνδραγάθησες, φίλε μου. Σὺ εἶδωσες τὸ σίνθημα. Εἰς σὲ ἀνέχει ὁ θείαμβος. . . . . Ὁ, ὦ, ἄλλο κακὸ! Τοῦτο πάλιν τί σημαίνει; Βεβαίως ἔξοδος τῶν ἡμετέρων. Ἡ μὲ ὤρησαν οἱ Ἀβαρτες; Ἀλλὰ τότε ἐγὼ εἶμαι εἰς τὸ μέσον. Ἄσχημα τὴν ἔχομε, Σεισμὲ, ἄσχημα. Ἄ Νικόλα. . . θυμῆσον τὸ κερὶ! . . . . Ἐρχονται Ὁ Χαράνος! Ὁ Χαράνος! Κ' ἐξημέρωσε. Ἄ Νικόλα, καμμία σκοτεινὴ γωνία, γιὰ τὸν θεό!

Ebben a társalgási nyelvben vannak

1-ször tisztán görög classicaí szók; ezek a következők: ἀγάπη, ἀγα, ἀλλὰ, ἄλλο, ἄμα, ἀμύραντος, ἀνδρῶς, ἀν, ἀνάγκη, ἀναπαυθῶ, ἀναψε, ἀνδρεία, ἀνέχει, ἀνθρωπος, ἀζίαν, ἀζίζεις, ἀπατῶμαι, ἀπατῶμαι, ἀπλοῦς, ἀπὸ, ἀποβαίνω, ἀργάγγελος, ἀσθενῶ, ἀσπίδα, ἄσχημα, ἀτρομῆτος, αὐτὸ,

βεβαίως, βλέπω, βράζει, βυθίζονται, γείτονα, γεννηθῆτω, γύναιον,

*) Fordítása jelen értekezésem 25. és 26. lapján.

δέκυργος, δέσμα, διακρίνω, διέσχισα, δίκαιον, διατί, δόξα, δόο, δώσω,

εἶν, ἐγὼ, ἐδραγῆσθη, εἰς, εἰς, ἐκεῖ, ἐκεῖνος, ἐκινήθησαν, ἐκτιμᾶς, ἐμὲ, ἔμενα, ἐν, ἐνθυμεῖται, ἐνοήσῃς, ἐνόηθησεν, ἐξ, ἐπέτων, ἐπί, ἐρχονται, ἐρωτάω, εὐγε, εὐγένεια, εὐθυβολία, εὐρέθη, εὐτυχῶς, ἐφόδου, ἔχη, ἐχθρῶν,

ἦ, ἦ, ἡμετέρων, ἦμα, ἦμῶν, ἦρησα, ἦρος, ἤγγισι, θάλασσα, θάρρος, θέαμα, θέλεις, θηρίον, θρίαμβος,

ιδέ, ἰδῆς, ἰδοῦ, ἰλη, ἰππικου,

καί, κακὴ, καλεῖται, κατὰ, καταπλεῖ, κάτω, κέντρον, κεφαλαί, κρανίον,

λαμπρός, λήξι, λόγια,

μάγης, μὲ, μέγα, μέρος, μέσον, μὲ, μόνη, μονόξυλα, μόνος, μου, ναί, νοῦς,

ξίφος,

ὁ, οἱ, ὅλοι, ὀλοκλήρος, ὅπου, ὅπου, ὅταν, δρθὴν,

πάλιν, παρακαλέω, πατρίδος, περιέζωσαν, περίεργος, περίξ, περιφρονέω, πίστεως, πλῆθος, πλὴν, πησιάστιος, πνιγόμενοι, πόδες, πόλεμος, πρᾶγμα, πρὸς, προτιμῶ,

ραπίζεις, ρομφαίαν,

σάλπιγγι, σὲ, σεισμός, σημαίνει, σκοτεινὴ, σκότος, στέφανος, στόλος, στόμον, στρατηγικός, στρατόπεδον, σὺ, συβῆ, συνηθροίσθησαν, σίνθημα, σῶμα,

τὰ, τὰς, τέλος, τὴν, τῆς, τί, τὸ, τοξοτῶν, τόσην, τότε, τοῦ, τοῦς, τοῦτο, τρόμος, τῶν,

ὕπερ,

φθάσῃ, φίλε, φρόνησις, φρύγανα, φύγη, φυλάττει, φῶς, φωτογραφία,

χίρες, γλιτάδας,

φ, ὦρα, ὠραία, ὠραιότατα, ὠρησαν, ὦς.

2-szor. Csak a végzésben eltérő classicaí szók; u. m.: ἀνακαλύπτουν, ἀποβοῦν, δοκιμάζουν, ἔγενεν, εἶδωσες, ἔμενα, ἐπιπλέον, ἐρωτοῦν, ἔστρεφα, ἔχομε, γλιθα, ἡνδραγάθησες, κυριεύσουν, μετράτε, ὁμοῦν, προσβάλλουν, φεύγουν, φωνάζουν ezek helyett: ἀνακαλύπτουσι, ἀποβῶσι, δοκιμάζουσι, εἶδωσας, ἔμενον, ἐπιπλέουσι, ἐρωτῶσι, ἔστρεφον, ἔχονεν, ἡλθον, ἡνδραγάθησας, κυριεύσουσι, μετρεῖτε, ὁμῶσι, προσβάλλουσι, φεύγουσι, φωνάζουσι.

Hogy az ου, οῦν végzés ουσι, ωσι: helyett dóri származású,—

hogy a félmult és 2-ik aorist első személye az egyes számban *ου* helyett *α-ρα* s az első aorist egyes számu 2-ik személye *ας* helyett *ες*-re végződött, hogy az *ο*-ból már az iónoknál is sokszor *ου* lett, — hogy *άω* végű igéket *εω* végűekre és megfordítva változtattak az ó-koriak, — mind ezt a *Classica Philologia Encyclopaediája* című munkámban (71. és 72. l.), *Solomos Dénes Költeményei* című akadémiai értekezésemben (13. és köv. l.) és *Vörösmarty Szózata görögül* című dolgozatomban (Magyar Nyelvészet VI. évf.) bebizonyítottam.

A mi pedig a *γυρνῶν, θεῶν, κακῶν* szokat illeti, melyek *γυρνῶν, θεῶν, κακῶν* helyett állnak, ezekhez hasonló példákat az ó-kori alapnyelvből mutattam ki a főlebb említett *Solomos Dénes Költeményei* nyelvmagyarozatában.

3-szor. A classicai jelentéstől eltérő szók ezek: *δέν* = *nem*, mely régenten *semmi* (*οὐδέν*) jelentésében fordult elő. (L. *Vörösmarty Szózata görögül*); — *διάβολος* = *ördög*, régenten *vágalmazó*; — *ἐξημέρωσε* = *nappalodott*. Régi jelentése *szelidült, nemesbült*; — *ὀρίστε* = *tessék*. *ὀρίζω* jelentése a régi korban *meghatározok, határozok, elhatározok, elrendelek, parancsolok, elválasztok*. Erdélyben is *tessék* helyett azt mondják *parancsoljon*. *ὀρίστε* pedig megrövidített *ὀρίσαστε*; — *ποῦ* = *a ki, a kit*. Valószínűleg megrövidítése az *ὁποῖος*-nak, mert teljes alakja *ὁποῦ*; — *τίποτε* = *semmi*. Régi jelentése: *mi valaha!*

4-szer a classicai nyelv szótáraiban nem található szók; u. m.: *ἀλοῖμονον* = *jáj*, összevonva e három *ἀλλ' οὐ μόνον* szóból; — *ἄω* = *árite*, a *g* kivetésével, a mi a classicai nyelvben is előfordul; ¹⁾ — *γιά* = *διά* ²⁾.

διασκέδασις = *szórakozás, multság*. A classicai nyelvben csak az egyszerű *σκέδασις* fordul elő; de valószínűleg szokásban volt a *διασκέδασις* is, mert ott találjuk a *διασκεδάνωμι, διασκεδάω, διασκεδάω* igéket. Valamint tehát volt *ἀχρούομαι* és *ἀχροάσις, βεβάζω* és *βεβασίς, δειλιάω* és *δειλιάσις, ελάω* és *ελάσις, ἡλιάζω* és *ἡλιάσις, θυμιάω* és *θυμιάσις, ἰάομαι* és *ἰάσις, κλάω* és *κλάσις, ὀνομάζω* és *ὀνομάσις, πλάζω* és *πλάσις, σκευάζω* és *σκευάσις, φράζω* és *φράσις*, úgy lehetett *διασκέδασις* is *διασκεδάω*-tól.

¹⁾ Tély: *A classica philologia encyclopaediája* 70. l.

²⁾ U. a. *Középkori görög verses regények* 36. l.

δοῦχα = a latin *ducem*, — *ἐδῶ* = itt ¹⁾, — *εἶμαι, εἶσαι, εἶνα* = *εἶμι, εἶ, εἶσι* ²⁾; — *ζωντανούς* = *eleveneket, élőket*; — *ἡρχισσα, ἀρχίζω*-tól, mely ugyanaz a classicai *ἄρχω*-val; — *ἦσω* = *ἦς*; — *θά* = *θέλω* *ἔνα* ³⁾, — *θυμῆσου* = *ἐνθυμῆσου*, a classicai *ἐνθυμείομαι* megrövidítése; — *καμμία* = *calaki, senki, egy sem*, összevonva *καὶ ἂν μία*-ból, *κἄν μία*-ból; — *καυμένη* = *szerencsétlen, szegény ördög*; *καυμένη*-nek is írják. Jön a classicai *καίω*-tól, melynek jövő ideje *καύσω*, aoristusa *ἔκαυσα*, multja *κέκρυχα*, szenvedő részesülő multja *κεκαυμένος*. Első jelentése *égni, gyújtani, égetni*, de átvitt értelemben *fájdalmat, bajt okozni*;

κρηί vagy *κρηί* = *viasz, viaszgyertya*, a classicai *κρηίον* és *κρηός*; — *κόμητα* a latin *comitem*; — *κουκουβάγια* vagy *κουκουβάγια* = *bagoly*, a hajdankori *κουκούφας*,

λησμονῶν (*λησμονοῦσαι* helyett) = *felejtnek*. A classicai nyelv szótáraiban csak *λήσιμον* (*feledékeny*) és *λησιμοσύνη* (*feledékenység*) fordul elő. De valamint *ἀδῆμων*-ból lett *ἀδημονέω, ἀσχημων*-ból *ἀσχημονέω, γειτων*-ból *γειτονέω, εἰδαίμων*-ból *εἰδαίμονέω, εὐσχημων*-ból *εὐσχημονέω*, úgy *λήσιμων*-ból minden valószínűség szerint *λησιμονέω* is volt használatban;

μᾶς = *ἡμᾶς*, — *μπερέ* = *hejh*. Kiejtése *bre*, mert *μπ* = *b* az idegen szókban; *μπερέ* pedig török szó.

νᾶ = *ἔνα* ⁴⁾.

πανηγύρι = *πανήγυρις*,

σκολήχια a classicai *σκολήχια* helyett; — *σκολάριος* = *testőr*, byzantiai szó a *σκολή*-tól,

χάψη, jelen mód jelen idejében *χάπτω, χάπτω* és *χάπτω* (*fölfalok*); összefügg a classicai *χάω*-val, mert a fölfaló ember föltátja a száját; — *χονδροκέφαλος* = *keményfejű*. A classicai nyelv szótáraiban *χόνδρος* annyi mint *poroz, kemény, magvas, árpa*; *χονδροβολία* *kövecsekkel kirakott padló*; *χονδροπτισάνη* *árpakása, árpalé*; következőleg használatban lehetett már hajdan a *χονδροκέφαλος* is.

¹⁾ Tély: *Vörösmarty szózata görögül*.

²⁾ U. a. *Vörösmarty szózata görögül*.

³⁾ U. o.

⁴⁾ U. o.

Mutatvány a perzsa katonák görög pórn nyelvéből.

II. felvonás, I-ső jelenet.

ἄκουσες τὰ χαβαδίσια; Hallottad az újdonságokat? ἄκουσες = ἤκουσας. Ismeretes, hogy az előrag már a homéri dialectusban is sokszor elmaradt. χαβαδίσια görög végzésű török szó.

Πολύ κουνεῖς τὴν οὐρά σου, καὶ ὡς τὸ τέλος θὰ φῆς τὸ κεφάλι σου. Nagyon csónálod a farkadat s végre meg fogod enni a fejedet. κουνεῖς = κινεῖς, — τὴν οὐρά σου = τὴν οὐραν σου, — θὰ φῆς = θέλεις ἵνα φάγῃς, — τὸ κεφάλι = τὴν κεφαλὴν.

Ἄν μπορεῖς κούνα τὴν καὶ σὺ. Ha bírod, mozgasd te is a tiedet. μπορεῖς = ἐμπορεῖς vagy ἤμπορεῖς, a classicai εὐμπορεῖς, — κούνα = κίνει, — τὴν = αὐτήν.

Καὶ ἡ χολοβὴ ἀλεποῦ ἔτσι μιλοῦσε. A csonka róka is így beszélt. ἀλεποῦ másként ἀλοῦπι, ἀλώπου = ἀλ' πῆξ, — ἔτσι *), — μιλοῦσε = ὠμίλησε.

Τί λές; = τί λέγεις; Σ' ὄνειρό σου τὸ εἶδες. Mit mondasz? Álmodban láttad azt. σ' ὄνειρο = εἰς τὸν ὄνειρον = ἐν τῷ ὄνειρῳ.

Μεγάλο πράγμα λές. Nagy dolgot beszélsz. μεγάλο = μέγα, πράγμα = πράγμα.

Μίλα καλῶ. Beszélj okosan. μιλα = ὀμιλεῖ.

Καὶ πῶς θὰ τὴν παροῦμε τότε τὴν πόλι; És hogyan fogjuk akkor a várost bevenni? θὰ παροῦμε = θέλομεν ἵνα ἐπαράμεν, — πόλι = πόλιν.

Ὁ μισὸς κόσμος δεικός του. A félvilág az öné. μισός = ἡμιους, — δεικός του = ἴδιος αὐτοῦ.

Καὶ τί ἄνδρας; δέκα πῆγες μακρός. És minő férfú? Tíz rőfnyi magas. ἄνδρας = ἀνὴρ, — πῆγες = πῆγεις, — μακρός = μακρός.

Ἐχει χαίτη σὰν λεοντάρη, καὶ δόντια τέσσαρες σπιθαμαῖς. Van sőrenye mint az oroszlánknak és négy arasznyi foga. σὰν = ὡσάν, — λεοντάρη = λεοντάριον, — δόντια = ὀδόντια = ὀδόντας, — τέσσαρες σπιθαμαῖς = τεσσάρων σπιθαμῶν.

*) Télfy: Középkori görög verses regények. 39. l.

Ἄλλοι λὲν πῶς ἔχει καὶ προβοσκίδα. Mások mondják, hogy van orrmánya is. λὲν = λέγον = λέγουσι.

Minderre nézve fölvilágosítást nyújt a *Classica philologia encyclopaediája* című munkám 69—78. lapja.

Ha már most a főtebbi mutatványokat összehasonlítjuk a német tájszólásokkal, azt fogjuk látni, hogy ezek sokkal inkább térnek el a német irodalmi nyelvtől, mint a görög társalgási és pórn nyelv a görög irodalmiétól. Hadd álljon itt néhány példa:

Herr Pfarrer, i zeig an, dass i a Kind kriegt heut. Wöllet Se so gut sei, dem arme Würmle au a kleins Lebensläufle halte.

O na, dees macht ma mit'm Kammpl.

Es fällt mer juscht eeni ei.

'S hätt emol e Schweschtre-Paar gelebt, do war die ee gar grosz un schö, die anner aber wischt un klee.

Desz bild sich nor gar Niemand ei, was do amol sei will, desz will sei.

Hau im ane obi, tem potschetem Kralawatsch.

Mei Dirndl bat's halt gar so gfreut, wenn stolz auf ihran Huat, für sie von Buam grad extra brockt, dös Bleami pranga thuat.

Trahts ti umi. Werst nit aufi gstiegen, werst nit obigfolln.

San S' a Bettler? Wer? Se. I?

Fürchten S' Ihnen niet, mei Rosz friszt Se niet.

Haxen, Pratzten, Knack.

Die Menschen san halt gspaszig, nix is ihna recht.

I moan dasz schad'n a Ordnung nit kunnt.

I trau mi net.

A Liadl a gspaszigs hat mei Bua auf mi gmacht, dös hat er mir zuagsteckt beim Fensterln auf d' Nacht.

Michel, stell Di anders hin, merk Dir amal, dasz Du a Ritta bist.

Nee. Och nich. Mehrschten Theels.

Wie i aft übern Gangsteig geh, und so für mi studier, und über d' Deandln, über d' Buahn, und über d' Liab sinnir, da sieh i was am Boden glanzn. Suachs, du loamiga Bua.

Freile, freile. Wer net thuat, was d' Leut verdriaszt, is koi rechter Schultes.

Nachber! Siescht Du aus! Mer meent so, s Lichtehe geht Der

aus. Un kummscht doch grad von Ems retour, desz war, scheint's aach kee gscheiti Kur.

Mei Becasz, dees war a Hund. Amal geh i auszi und schiesz richti a jungs Hendl an; dees radelt so dahin, und der Becasz nach wie der Teifi. No, ghabt hat er's glei, aba wie er's apportiren will, kimmt da da Jagermaxel aus'n Holz raus.

Alle zwoa schaugns iatz nauf.

Wen ter Radi gsalzen is, lasz in a wenig wassern, evor d'n iszt.

I war vor Dein Fensta, Du hast Di net grüht, I sag Dir's i woasz net, wos da no draus wird.

I sags frei, wia's wahr is, a Jeda kann's hörn, 'n Kriag mag i net, aba d' Kriagln han i gern.

Der gude Mann, vunn dem ich heit e Gschicht verzehle will, is vun mir Müller gedaaft worre, awwer ich will glei bekenne, dasz 'r nit so heeszt. Ich daaf 'n so, weil Müller so 'n Allerweltsname is, un Jeder Müller heesze kann, wenn 'r aach nit Müller heeszt. Ich kennt 'n aach bei sei'm richdige Name nenne, awwer wisse se, er is im Schdadtroth, un mit so Leit is nit gut Kersche esse.

Sei Muada, die kö d' Maus net leidn.

Ich sitze nach Dische an meinen Fenster owen vier Trebben un trinke mei Schälchen Heeszen; da geht's uff eemal unten uff'n Plaster. . . Ich mit'n Kobbe zun Fenster naus. Da guckt eener ruff bei mich un schreit.

A Gaasbock is gstiegen gar hoch in san Zorn, hot a Gams wern wolln, is dengersch koan worn.

Mini Herre, d's Distanzenberechne isch nit so liecht, wie me meint, mi cha sich ó trumpire.

Was hoscht au denkt, dasz D'gestert Nacht mit so an Rausch neighockt bischt?

A ki csak könyvekből tanult németül s németekkel soha sem társalgott, az bizonyosan nagy nehezen vagy éppen nem érti a főntebbi mutatványokat; de ebből nem következik, hogy nem német nyelvűek. Éppen úgy áll a dolog az angol, francia, olasz népnyelvvel is, ha az irodalmival hasonlítjuk össze. Annál alaptalanabbul állítják tehát sokan, hogy a mai görögök társalgási s pórnyelve egészen új nyelv.

De a nyelvészek már többször hivatkoztak arra, hogy a hajdankori görög nyelv épp úgy, mint a latin syntheticus (foglatati) volt, a mai görögök nyelve pedig, mint az angol, francia, olasz, analyticus (taglatati), mely t. i. segédigékre szorul.

Ez egész általánosságban oda vetve nem áll, mert az analyticai nyelv jelenségei már a classicaei görög nyelvben is előfordulnak. Így a közép- és szenvedő ige kapcsoló módjának múlt idejét az *εἰμί* segédigével fejezte ki, péld. *βεβουλευμένος ὦ, ἦς, ἦ, βεβουλευμένος ὤμην, ἦτε, ὦσι* = tanácskozó voltam, v. tanácsoltatott voltam legyen, v. tanácsoltattam legyen sat. Szintúgy az óhajtó mód közép- és szenvedő igeidomjának régmúlt ideje: *βεβουλευμένος εἶην, εἶης, εἶη, βεβουλευμένοι εἶημεν, εἶητε, εἶησαν*.

Sokszor a középigé multjának 3-ik többes személyét is az *εἶμι* segítségével részosuló által fejezte ki, mint: *πεπλεγμένοι εἰσὶ, τετραγμένοι εἰσὶ, κκαρμένοι εἰσὶ, τεταγμένοι εἰσὶ, ἐσφαιμένοι εἰσὶ, ἐφευασμένοι εἰσὶ, ἡγγελημένοι εἰσὶ, πεφασμένοι εἰσὶ, γεγραμμένοι εἰσὶ, λελεγμένοι, βεβρεγμένοι εἰσὶ* sat.

A cselekvő ige jelen, aoristosi és múlt részesülőjéhez is *εἰμί* igét vett segítségül; például *τετλήότες εἰμέν* (Hias VI, 873) betű szerint: «a múltban szenvedők vagyunk» lat. *passi sumus*; — *ἔσται θεοδορκός* (Aesch. Agamemn. 1137. vagy 1152. vagy 1181. v.) szóról szóra: «lesz a ki látta», e helyett: «látó volt lesz», — *οὔτε προδείσας εἰμί* (Soph. Oedip. kir. 90) «nem is vagyok a ki előre felő volt»; — *θανῶν εἶη ἐξ ἐμοῦ* (U. o. 970) «meghalva lenne általam», azaz: *megöletnék*. — *ἀντιδός ἔση* (U. o. Antig. 1067.) «viszont adó fogsz lenni», azaz: *vissza fogod adni*; — *στείγων ἂν ἦν* (U. a. Philoct. 1219) «menő lennék», azaz: *mennék*; — *πῶς ἦτε πάσχοντες τούδε*; (Euripid. Cyclops 381. v.) «hogyan voltatok ezeket szenvedők?» Azaz: *hogyan szenvedtétok ezeket?* (Lat. *eratis passi*; — *ἦν Περικλέους γνώμη νεικηχούα* (Thucyd. II, 12) «Pericles véleménye vala a győző», azaz: *győzött*; — *συνεληλυθότες ἦσαν* (Xenoph. Anab. IV, 7, 2) «összegyűltek valának»; — *ἄνδρα κατακεκανότες ἔσασθε* (U. o. VII, 6, 36) «férfiút megölök vala leszték»; — *πόρρω εἰ πορευόμενος* (Plato Lysis. I. fej. 204, b) = messzire vagy menő; — *τοῦτο οὐκ ἔστι γιγνόμενον* (U. a. Phileb. XXIII. fej. 39, c) = ez nincs megtörténve.

Segédigeként gyakran a *γίνομαι* is szerepelt, mint *μή προδός ἡμᾶς γένη* (Sophocl. Ajax. 588) = «ne légy minket eláruló»;

— μή εἰς κρείωνας γένη. (U. a. Philoct. 773) = «ne légy engemet megöölő»; αὐτός μόν σὺ σημήνας γενεῶν. (U. a. Oedip. kir. 957.) «te magad légy nekem a kijelentő»; — ἐν τῇ ὁδῷ στεῖχοντες ἐγίνοντο. (Herodot. III, 76) «az úton járók valának».

Ugyanígyen analyticus czélra használták a classicusok az ἔχω igét is; péld. ἔχει περὶνας (Sophocl. Ajax. 22.) «véghezvivő volt»; — θανάσιος ἔχω (U. a. Philoct. 1362.) «esodáló voltam», ἐπιτρέψαντες ἡμέας αὐτοὺς ἔχομεν (Herod. VI, 12) «minmagunkat átengedők voltunk»; — τὸν θανόντα πατέρα πατρίδα τε φίλον καταστένουσα ἔχεις (Eurip. Troad. 317—318) «a megholt atyát és kedves hazát sirató vagy», — κάχρόψας ἔχε (Aristoph. Thesmoph. 236.) «s lehajolván légy», azaz: hajolj le; — λέγεται ὁ Ζεὺς αὐτῆς ἐρασθεὶς ἔχειν. (Plato, Cratyl. XXI. fejt. 404. c.) «Mondják, hogy Zeus belé van szeretve».

A latin nyelv sem volt tisztán syntheticus. Ezt bizonyítják ezek az igealakok: *scripturus sum, eram, fui, fueram, ero, fuero, laudaturus essem, monendus erit, devictus est, auditi estis, intercepti sunt, expugnatum iri; apes evoluturae sunt; vos consilia consociaturi fuistis; fuistisne ituri?*

Ha tehát a mai hellének a jövő és régmúlt idő, az óhajtó és határozatlan mód kifejezésére az εἰμί (εἶμαι) és ἔχω segédigéket használják, ez classicai hagyomány. S azért nem áll az, hogy nyelvök egyáltalában analytikai, és pedig annál kevésbbé, mert a többiben az ige ragozása a régi s a nevek eseteit sem kényszerül előljárók által kifejezni, mint az angol, francia, olasz, spanyol. Sőt e tekintetben felülhaladja a németet is; mert ebben sok nőnemű szó minden esetben változatlan; péld. die Kraft, der Kraft, der Kraft, die Kraft; die Mutter, der Mutter, der Mutter, die Mutter; die Frau, der Frau, der Frau, die Frau; die, der, den Frauen die Blume, der Blume, der Blume, die Blume, die, der, den Blumen; die Schüssel, der Schüssel, der Schüssel, die Schüssel, die, der, den Schüsseln; die Köchin, der Köchin, der Köchin, die Köchin, die, der, den Köchinnen; die Welt, der Welt, der Welt, die Welt sat. De az igében is felülmulja úgy a németet, mint az angolt, mert a németben nincs különbség a többes szám első és harmadik személye és a határozatlan mód között; péld. *schreiben, wir schreiben, sie schreiben, γράφομεν, γράφουσι* (társalgási s népnyelven *γράφουν*). Az angolban pedig nincs különbség az egyes

szám első s a többes szám első, második és harmadik személye és a határozatlan mód között, mint *write* (írni), *I write, we write, you write, they write* (*γράφω, γράφομεν, γράφετε, γράφουσι*.)

Vége az inversióval oly könnyen és szabadon bánik a mai görögök nyelve, mint a régieké. A fő- és melléknév s az igék helyet cserélhetnek s egymástól több szó által is elválaszthatók; péld. τὸ ταπεινὸν ἱρῶντες φάσμα, így is mondhatjuk: ἱρῶντες τὸ ταπεινὸν φάσμα vagy τὸ ταπεινὸν φάσμα ἱρῶντες, vagy ἱρῶντες τὸ φάσμα τὸ ταπεινόν. Továbbá: Ἐκεῖνος στήθος εἰς τὴν λόγχην τῶν ἐχθρῶν προέτενε γενναῖον, vagy: ἐκεῖνος γενναῖον στήθος προέτενε εἰς τὴν τῶν ἐχθρῶν λόγχην, vagy: εἰς τὴν λόγχην τῶν ἐχθρῶν ἐκεῖνος γενναῖον προέτενε στήθος. Hasonlóan: Ἐρυθριῶσαι ἐξ ὀργῆς αἱ παρειαὶ τῶν θόλων τῶν μυρίων αἱ κατάχρυσαι, vagy: ἐξ ὀργῆς ἐρυθριῶσαι αἱ κατάχρυσαι παρειαὶ τῶν μυρίων θόλων, vagy: τῶν μυρίων αἱ κατάχρυσαι παρειαὶ θόλων ἐξ ὀργῆς ἐρυθριῶσαι.